Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 217 (9899) | 1975 чылдың сентябрь 16, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 коп.

АЖЫЛ-АГЫЙ БҮРҮЗҮНГЕ— ЭКИ ҮРЕЗИН

Чаагай дүжүттү өстүрүп алырының кол негелделериниң бирээзи болза сорттуг, райончуткан, бедик шынарлыг үрезиннерни чаштырары болур. Тарааны агротехниканың бүгү дүрүмнерин ёзугаар өстүргеш, ону чогуур үезинде ажаап ап, кургадып, арыглап, сорттап, шын кадагалап тургаш, чүгле ынчан эки үрезинни ап болур. Үрезин дугайында сагыш салып турар ындыг ажыл-агыйлар тараа культураларының чаагай дүжүдүн доктаамал ап турар.

Танды, Бии-Хем болгаш Кызыл районнарының ажыл-агыйлары үрезинни тарып өстүреринге болгаш чажар кылдыр белеткээринге чогуур кичээнгейни салып турар. «Кызыл тараачын», «Саян», «Революцияның чалбыыжы», «Көк-Тей» совхозтар болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйлар боттарын үрезин-биле хандырып, ону чогуур үезинде аштап, арыглап, эки кадагалап турар. Ол ажыл-агыйларның чыл бүрүде багай эвес дүжүттү ап турары ынчангаш таварылга эвес.

Ынчалзажок үрезин дугайында чогуур сагыш салбайн турар ажыл-агыйлар база бары харааданчыг. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң (эргелелдиң кол агроному А. Петров) бо чылын чашкан үрезининиң 25,9 хуузу, Тес-Хем районнуң (эргелелдиң кол агроному Н. Мандатов) 45,9 хуузу кондициялыг эвес болган. «Хадын» колхозтуң чашкан үрезининиң 68,8 хуузу, а Өвүр районга чашкан бүгү үрезин кондициялыг эвес болган. Үрезин багай болган ужурунда, үстүнде айыткан черлерге дүжүт кончуг куду болган. Республиканың колхозтары, совхозтары келир чылын чажары-биле 54,3 муң тонна үрезинни уруп алыр ужурлуг. Бо хүнге чедир урдунган үрезин чүгле 10,6 муң тонна ажыг, планның 19,5 хуузу болуп турар. Үрезинни арыглап урарын бо чылын ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Найырал», «ҮТКА 25 чылы», «Революцияның чалбыыжы» совхозтар болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы элээн организастыг чорудуп турар. Бо айыткан ажыл-агыйлар үрезин участоктарын ажаап алган дораан-на үрезин тарааны аштап арыглааш, ооң белен болганын районда күрүне инспекциязынга анализтедип турар. Өске ажыл-агыйлар база-ла шак ынчаар кылыр ужурлуг.

Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок каан болган ужурунда бо чылын дыка хөй ажыл-агыйлар тус-тус культураларның болгаш сорттарның үрезинни-биле боттарын хандыртынып шыдавас болуп турар. Ындыгның төлээзинде, бодунда бар культураның үрезинин арбыдадыр уруп алгаш, ону дараазында херек культураларга орнап алыры эргежок чугула.

Бо чылын үрезин байдалы Тока аттыг, «Ак-Туруг», «Шекпээр», «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтарда дувүренчиг болуп турар. Ол ышкаш Тес-Хем, Өвүр, Эрзин районнарының ажыл-агыйлары база бергелээшкинге таваржып турар. Ындыг болганда, үрезин уруп алырының планын ниитизи-биле күүседир дээш үрезин тараазы арбын черлер ону урарының планын ажыр күүседири эргежок чугула. Мал чеми культураларының үрезинин бүрүнү-биле уруп алыр аргазы чок черлер кол культура—кызыл-тастың үрезинин уруп алза чогуур. Ол үрезин тарааны бодунга кургадып алыр аргазы чок ажыл-агыйлар дараазында үрезинни орнап алыры-биле тараазын хүлээп алыр пунктуларга дужаар.

Үрезин кылдыр орнаар 1225 тонна тараа ам белеткел пунктуларында кирген. «Күш-ажылдың хостуу», «Сукпак», «Көк-Тей», «Улуг-Хая», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар үрезинге орнаар тараазын белеткел пунктуларынга дужаап турар.

Үрезинни урары-биле чергелештир бир чугула ажыл — ону арыглап кургадыры, кадагалаары. Ам ону кылырынга үе кончуг таарымчалыг. Ол ажылды соңгаарлаткан херээ чок, үрезин арыглаарынга бүгү-ле бар техниканы ажыглаар херек.

Үрезинни сорттап арыглаарының шынарын агрономнар доктаамал контрольдаар, ажылда организастыг база техниктиг четпестерни чайладырынга практиктиг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

Үрезинни бирги болгаш ийиги класска чедир арыглап белеткээрин бо чылдың ноябрь 1-ге чедир доозарынга эргежок чугула тараа арыглаар нарын машиналар, пунктулар республиканың ажыл-агыйларында четчир санныг бар. Чүгле ону бүрүн күчүзү-биле ажыглаар херек.

Үрезин арыглаашкынынга материалдыг сонуургалдың хемчеглерин чогуур үезинде ажылдап кылгаш, ажыглаары чугула. Бирги класска чедир арыглаан үрезин дээш 50 хуу, а ийиги класска чедир арыглаан үрезин дээш 30 хуу немелдени кол шалыңның кырынга төлеп бээрин чурумчудар.

Үрезин—келир чылдың дүжүдүнүң үндезини. Ындыг болганда, үрезин дээш чүгле ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери эвес, харын партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, көдээ ажыл-агый органнары база сагыш салыр, ону хүн бүрү контрольдаар хүлээлгелиг.

БӨГҮНГҮ НОМЕРДЕ

«Шын» солуннуң редакциязы солуннуң бөгүнгү номеринден эгелээш, «Съездиден съезд чедир» деп рубриканың адаа-биле тоску беш чылдың планныг даалгаларының күүселдезинге болгаш СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка холбаштырган тускай арыннарны үндүрүп эгелээн. Ук арыннарны Кызыл хоорайга, район бүрүзүнге, улуг бүдүрүлгелерге тураскаадыр.

«Шынның» бөгүнгү номериниң ийиги арны Бии-Хем районга тураскааткан. Ол арында:

«Партиявыс съездизин төлептиг уткуур дээш»—СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешининиң чүүлү.

«Сөзүвүс ээлээр бис»—«Кызыл тараачын» совхозтуң директору С. А. Докучиптиң чүүлү.

«Өзүлдениң саннары».

«Хүннүң чугула айтырыы»— тараа ажаалдазының болгаш мал чеминиң белеткелиниң районда байдалының дугайында корреспонденция.

«Чарыштың мурнакчыларынга сөс».

Азербайджан ССР-ниң үлетпүрү беш чылды хуусаа бетинде дооскан

Азербайджан ССР-ниң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелдеринде бар чүүлдерни болгаш түңнелдерни удуртулга болдургаш, калбартып чорудкан чарыштың үндезининге үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң талазы-биле тоску беш чылды хуусаа бетинде, сентябрь 10-да, доосканнар.

1975 чылда үлетпүр продукциязының немелде өзүлдези 1970 чылдыынга деңнээрге, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң директиваларында 43—46 хуу кылдыр көрдүнгенинге удур 50 хуу болур. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү тургускан онаалданы ажып, 34 хууга өзер.

Үлетпүр продукциязының эң чугула хөй хевирлериниң талазы-биле беш чылдың сөөлгү чылында планнаттынган бүдүрүлгениң деңнели чедип алдынган. Онаалдадан ажыр 3,5 ажыг миллиард кубометр газты тып үндүрер, 50 муң тонна каң хоолайлары, 4 ажыг миллион дөрбелчин метр торгу пөстерни, 50 муң тонна хөвеңни, а ол ышкаш элээн хөй санныг нефтепродуктуларны, минералдыг чемишчидилгелерни, кат-чимис болгаш ногаалар консерваларын, комбикормнарны бүдүрүп үндүрер. Беш чыл планнарын 200 ажыг бүдүрүлге черлери хуусаа бетинде доосканнар. Оларның аразында «Ширваннефть» деп нефть-газ тывар эргелел, Владимир Ильич аттыг нефть болбаазырадып кылыр Чаа-Бакунуң заводу, Лейтенант Шмидт аттыг машина тудуунуң заводу, Кировобадтың хевис-шеңкен комбинады, Бакунуң сүт комбинады бар. Бүдүрүлгениң он-он муң мурнакчылары келир беш чылдың үлүүнде ажылдап турарлар.

Баку хоорайның үлетпүр бүдүрүлге черлери беш чылдың бүдүрүлгениң хемчээлиниң өзүлдезиниң талазы-биле онаалдазын 1975 чылдың июньда күүсеткеннер.

Республикада эң-не бедик темпилер-биле химия болгаш нефтехимия үлетпүрү, машина тудуушкуну, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрү сайзырап турган. Беш чылдың иштинде үлетпүрнүң 50 бүдүрүлге черлерин тудуп болгаш ажыглалга киирген.

Бүдүрүлгени калбартыр, чаартып тургузар, комплекстиг механизастаар болгаш автоматчыдаар талазы-биле эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедип алышкыннарын нептередир, машиналарның болгаш дериглгелерниң чаа хевирлерин тургузарының талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турар. Республиканың бүдүрүлге черлериниң бүдүрүп үндүрүп турар продукцияларының хөй хевирлеринге Шынарның демдээн тывыскан.

Беш чылдың иштинде чиг-эттиң, материалдарның, одаар чүүлдерниң болгаш электроэнергияның элээн улуг камналгазын чедип алган.

Азербайджан ССР-ниң ажылчы чоннары курлавырларны улам ыңай тыварының болгаш ажыглаарының талазы-биле ажылдарны үргүлчүлеп турарлар. СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткууру дээш социалистиг чарышка кирипкеш, күш-ажылчы коллективтер бүдүрүлгени, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, продукцияның шынарын экижидериниң, бүдүрүлгениң орулгалыын бедидериниң талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алганнар.

ССРЭ-ниң ТСЭ

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ СЕССИЯЗЫНЧЕ

Сентябрь 15-те Москвадан Нью-Йоркче КНО-нуң Кол ассамблеязының XXX сессиязынга ССРЭ-ниң делегациязын баштап чоруур СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко үнүпкен.

Внуково аэродромунга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчылары болгаш албанныг өске-даа кижилери үдээн.

Үдеп турганнарның аразынга ССРЭ-ле АКШ-тың херектериниң түр бүзүреттиргени Дж. Ф. Мэтлок турган.

БРИГАДАНЫҢ БЕЛЭЭ

«Кызыл тудуг» эргелелинде «Күш-ажылчы алдар» орденниң 3-кү чергезиниң эдилекчизи коммунист Михаил Данилович Шиповаленконуң удурткан комплекстиг бригаданың ат-сураа Кызылда нептерээн. Тоску беш чылда планныг онаалдаларны доллур болгаш ажыр күүседири дээш бригада кызымак ажылдап келген. Эрткен 8 айларда ол бригада тудуг-монтаж ажылдарының планын 112, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 125 хуу күүсеткен. Эш Шиповаленконуң бригадазы боторугга-чарылгалыг аргаже шилчээн баштайгыларның бирээзи. Бригаданың кежигүннери онаашкан ажылды өйшаанда пландан ажыр күүсеттириниден аңгыда тудугнуң шынарын экижидери, камналганың чурумун сагыыры дээш демисежип турар. Коллективтиң доктаамал бедик көргүзүглүг ажылдаарынга бригадирниң ролю улуг. Ажылчыннарны быжыг чурум-сагылгалыг, чаңгыс кижи дег демниг кылдыр каттыштырарынга Михаил Данилович мергежээн.

Бо чылын тудугжулар ажылдышке үлегерлиг мурнакчы эштери бригадир М. Д. Шиповаленкону, дашчы В. Е. Дубининаны Кызыл хоорай Совединиң ажылчы чоннар депутадынга соңгаан. Олар эш-өөрүнүң идегелин шынзыдып шыдаар, ёзулуг төлептиглер.

Бригаданың ажыл-ижиниң чедиишкиннери чүгле бригадирден хамааржыр дээр болза шын эвес апаар. Мында тудугда хөй чыл ажылдап келген хоочуннар М. В. Васильева, Р. И. Усольцева, Л. Ф. Берзина, Б. Түлүш олар—коллективтиң ёзулуг өөзү. Күш-ажылды организастаарынга, аныяктарны ажылга өөредиринге оларның салдары улуг. Бригаданың кежигүннериниң хөй кезии холушкак мергежилди чедип алган, херек болган үеде бот-боттарын солууруңга беленнер. Ниитизи-биле алырга безин, бригадада кижи бүрүзүнүң ортумак разряды 3,53 болуп турар. Ол дээрге бригада бедик разрядтыг тудугжулар-биле четчелеттингенин херечизи-дир.

Коммунист Шиповаленконуң бригадазы чоокта чаа шынарны башкарарының комплекстиг системазы-биле ажылдап эгелээн. Деппилгелиг чаа арганы шиңгээдип алыры, ооң негелделерин күүседири ындыг-ла белен эвес. Ынчалза-даа мында кижи бүрүзү онаашкан ажылынга быжыг харыысаалгалыг, ниитиниң херээнге бедик мелерелдиг хамааржып турар. Ынчангаш бо удаада база чедиишкин оларның холунда дээрзинге бүзүрелдиглер.

Бо чылын бригада 116 муң кезек туйибуну камнап алган. Материалдыг идиг бериишкиниң фондузундан оларга 1145 рубльди шаңнал кылдыр бергени таварылга эвес.

СЭКП-ниң Төп Комитединиң «СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» доктаалын ажыл-ишчи бедик көдүрлүүшкүннүг деткип, чедиишкиннерин улам быжыглаарын дугурушканнар. Боттарының арга күжүн санап көргеш, чыл төнчүзүнге чедир бригада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ам-даа 3 хуу бедидер, 10 муң кезек туйибуну камнап алыр деп шиитпирлээннер. Тоску беш чылды чедиишкиннииг доозуп, төрээн партиязының ээлчеглиг XXV съездизин тудугжулар ынчаар уткуур дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

Н. СОМОВА,
«Кызыл тудуг» эргелелдиң күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң эргелекчизи.

Түлүш Кара-оол — коммунист. Ол «Шамбалыг» совхозта ажылдап турар. Хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг механизатор сигенчилер звенозун удуртуп турар. Трактористеп 23 чыл ажылдаан.

Коммунист механизатор аныяктарга бо-ла дузалажы бээр, оларга арга-сүмезин берген турар.

ЧУРУКТА: тракторист Түлүш Кара-оол (ортузунда) аныяктар-биле чугаалажып тур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АРЫГ-БАЖЫ ФЕРМАЗЫ

«Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы бо доозукчу чылда 400 тонна сүт бүдүрер, күрүнеге 330 тоннаны садар планныг.

Чартык чылда сүт садар планын ферма 157 хуу күүсеткен. Ферма ниитизи-биле бир инекке онаашкыр 1439 кг сүттү эрткен сес айларда саап алган. Мурнакчы саанчылар Кара-Сал Бакаан 1573, Куулар Чылбак 1508 кг сүттү бир инектен сагган.

Ферма хүнде тос чүс килограммдан бир тонна чедир сүттү хүлээп алыр пунктуга дужаап турар.

Ферманың коллективи малды кыштаг хүр ажырар дээш амдан эгелеп белеткенип турар. Саанчылар 65 тонна сиген белеткээр планын күүседип алган. Ам-даа сиген кезилдезин уламчылап турар. Кажааларны септээш малгаштаан. Чем белеткээр цехтиң септелгезин чорудуп турар. Ферманың девискээри арыг-силиг. Мында кызыл-булуң доктаамал ажылдап турар.

М. ДАШ-ООЛ.

КЫЗЫЛ-ТУКЧУЛАРДА

Кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткелче Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң баштаар чери, мында партия, комсомол организациялары бүгү күштү мобилизастап турар.

Ниитиниң малынга чем сүрүнү тургузар дээш ажылдың темпизи шапкынчаан. Беш чылдың доозукчу чылында 1802 тонна сиген белеткээр планын чоокку хүннерге чедир сезен ажыг хуу күүсеткен. Оон ыңай 80 тонна будук-бүрүнү кыштагларда чедирип алган. Малга чем белеткээр талазы-биле бригадалар, звенолар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда С. Оржактың удурткан Ак-Чыраада сигенчилер бригадазы кирген. Бригада 912 тонна сиген белеткээр тургаш, 1250 тоннаны сараатташ, планын 132 хуу күүсеткен. Чарышка үш удаа тиилекчи болуп, колхоз баштаар чериниң болгаш парткомнуң шилчиир Кызыл тугун база акша шаңналын алган. Бригаданың сигенчилериниң ортузунда күш-ажылды шын организастааның, техниканы чеп ажыглааның түңнелинде ол чедиишкиннер чедип алдынган.

Бригадада О. Хөлчүк-оолдуң удурткан звенозу 2 пресс-подборщик-биле муң ажыг тонна сигенни пресстээн. Ооң сезен ажыг хуузун малчыннар кыштагларында, сүт-бараан фермаларында чедирген. Трактористерден М. Оржак, С. Оржак олар шалыпчы ажылдап, хүн үлүүн 120—130 хуу күүседип келген.

Амгы үеде колхозта мал кыштаглаашкынынга белеткелди шалыпкын чорудуп турар. Хорумнуг-Ойда ийи звено малчыннарның чурттаар бажыңнарын, мал кажааларын, Саглы унунда бир звено база септелге ажылдарын чоруда берген. Кыштагларда оваалаңы бергилээн өдекти аштап, кажаалар иштин коптарып казар ажылда бир «Беларусь» тракторну быжыглаан.

К. ХЕРТЕК.

ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ АЛДАР БОЛДУРГАН

БАКУ. (СЭТА-ның корреспондентизи Л. Гольдштейн). «Төрээн чуртка, партияга — шалыпчы күш-ажыл!» Ындыг лекция-биле республиканың «Билиг» ниитилели Бакунуң металл конструкциялар заводунга «Съездиден съездиге чедир» деп илеткелдерниң болгаш беседаларның циклин сентябрь 12-де эгелей берген. Эртемденнер, бүдүрүлгениң мурнакчылары ниитиниң болгаш даштыкы политиканың талазы-биле XXIV съездиниң шиитпирлерин боттандырганың, совет республикаларның акы-дуңмалышкы өг-бүлезинде Азербайджан ССР-ниң партияның болур деп турар съездизин уткуур деп турар чедиишкиннерин чугаалап бээрлер.

Республиканың «Билиг» ниитилелиниң лекцияларның ындыг циклдерин Азербайджанның хөй бүдүрүлге черлеринге чорудкан.

СИБИРЬНИҢ УЛУГ НЕФТИЗИ

ТЮМЕНЬ. (СЭТА-ның корреспондентизи П. Рябов). Сентябрь 12-де Барыын Сибирьниң нефть тывыкчылары чылдың эгезинден бээр 100 миллион тонна «кара алдынны» тып үндүргеннер. Бүгү сески беш чылдың дургузунда Тюменьниң тывыкчылары оон бичии-ле хөй суук одалганы алганнар.

Главтюменьнефтегазтың хөй муң кижилиг коллективи партияның болур деп турар съездизинге алдар болдурган бедиткен хүлээлгелерин бүзүрелдии-биле күүседип турарлар. Беш чылдың планын сибирьяктар сентябрьда доозар болгаш берген онаалдадан ажыр 44 миллион тонна хире нефтини алыр деп шиитпирлээннер.

Даштыкыда

Португалияның премьер-министриниң чугаазы

ЛИССАБОН. СЭТА-ның корреспондентизи Э. Ковалевтуң дамчытканы болза: Португалияның алдыгы түр чазааның политиктиг программазының дугайында коммунистиг, социалистиг болгаш улус-демократтыг партияларның аразында дугуржулга чедип алдынган деп, радио болгаш телевидение дамчыштыр чуве чугаалааш, Португалияның премьер-министри адмирал Пиньейру ди Азиваду медеглээн.

Политиктиг, экономиктиг болгаш социал шынарлыг тодаргай айтырыгларны шиитпирлээринге келир үениң чазаа бүгү күжениишкиннерни үндүрер деп, ол чугаалаан. Чаа түр чазакка политиктиг кол партияларның болгаш чепсектиг күштерниң шимчээшкининиң деткимчези ооң бодунуң политиказын чедиишкинниг-биле чорударынга арганы бээр деп, премьер-министр немеп каан. Ол бодунуң ээлчээнде португал революцияның тиилээринге эргежок чугула португал улустуң болгаш чепсектиг күштерниң шимчээшкининиң аразында эвилелди быжыглаарынга идигни бээр.

Бодунуң ажыл-чорудулгазынга чаа чазак дараазында принциптерни удуртулга болдурар: национал хамаарышпас чорук, социализм болгаш хөй партиялыг демократия, ажылчы чоннарның болгаш ниитизи-биле улустуң эргежиктарын камгалаары, демократтыг хосталгаларны хандырары, революцияны болгаш ооң чаалап алышкынын камгалаары, тайбың болгаш улустар аразынын кады ажылдажылгазы, деколонизацияны чайгылыш чокка уламчылаары, ЧКШ-тиң болгаш чурттуң политиктиг партияларының аразында конституцтуг дугуржулганы хүндүлеп көөрү.

Келир үениң чазаа болза коалистиг чазак эвес. Ол чазак болза тодаргай политиктиг күштерниң ниити турушка болгаш ниити программага үндезилеттинген чаңгыс аай хөделиишкининиң чазаа болур. Ниити программаны дүүштүрүп тургусканының ачызында кол бергелерни ол ажып эртип болур деп санап болур. Министрлерниң албан дужаалын хуваары-биле холбашкан тодаргай бергелер турза-даа, олар мырыңай өске шынарлыг болгаш оларны ажып эртип болур деп, ооң ыңай адмирал Пиньейру ди Азиведу чугаалаан.

Пиньейру ди Азиведу келир неделяның эгезинде Португалияның чаа чазааның составын чарлап шыдаптар мен деп бодалды илереткен.

ПЛАНЕТАНЫҢ КАҢ ОРУКТАРЫНДА

ВАРШАВА. Вроцлав, Зелена-Гура хоорайларны болгаш Щецин, Свиноуйсьце порттарны тудуштуруп турар Одер чоогунуң демир-орук магистралын модернизастаары бүрүнү-биле доозулган. Балтий далайның порттарынче польша хөмүр-дашты сөөртүрүнүң кол оруу ол болур.

БУХАРЕСТ. Брэила хоорайның чоогунда демир-оруктуң шимчээр составын шенээриниң Румынияда баштайгы полигону тудуп эгелээн. Келир үениң ол төвүнүң тускай эртемниглери тепчүттүнгеn башкарылганың байдалдарында пассажирлер болгаш бараан сөөртүр поездилерниң шимчээшкининиң айыыл чок чоруунга улуг кичээнгейни салырлар.

ДАМАСК. Чоокку чылдарның иштинде Сирияда 70 ажыг чылдарның дургузунда туруп келген 543 км кызаа оруктуг демир-оруктарны чүгле чаартып тургузар эвес, харын 1657 км узун калбак оруктуг демир-оруктуң чаа четкизин тударын төлевилээн.

(СЭТА).

ЧЫРЫДЫЫШКЫН ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ ОРУУНДА

ДЕЛИ. СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага өөредилгениң болгаш кижизидилгениң талазы-биле шинчилел айтырыгларының национал чөвүлелиниң директору профессор Раис Ахмед хамаарышпас хөгжүлдениң чылдарында индий улус өөредилге талазы-биле онза бүзүрелдиг чедиишкиннерни чедип алган деп чугаалаан. 20 ажыг-ла чыл бурунгаар хөй миллион чурттакчылыг чурттуң чонунуң чүгле 16 хуузу бижик билир чораан. Бо хүн ол сан ийи ажыг катап өзе берген. 154 миллион школа назылыг уругларның иштинден чурттуң школаларында 100 миллион уругаар өөренип турарлар. Ынчалза-даа бижик билбестерниң хуузу ам-даа улуг. Ынчангаш административтиг органнарның болгаш хөй-ниитиниң бүгү күжениишкиннери бижик билбес чорукту дүргеn узуткаарынче угланган.

ИСЛАМАБАД. Пакистанның чазаа өөредилгениң деңнелин бедидеринге, тускай эртемниглерни белеткээрин экижидеринге болгаш чуртта школалар четкизин калбартырынга улуг кичээнгейни салып турар. Чижээлээрге, бо саң-хөө чылында-ла чурттуң эң улуг провинциязы Пенджабка 1000 чаа эге школаларның тудуун эгелээр дугайында шиитпирни хүлээп алган.

ПАНАМА. Панаманың амгы чазаа өөредилгениң национал системазын идепкейлиг хөгжүдериниң оруунче кирген. Сөөлгү чылдарның иштинде республикада өөредилге аудиторияларының саны ийи катап өскен. Өөредилге программаларын эде көрүп турар. Оларның утказын күрүнениң тускай догуннаашкынын, экономиктиг хамаарышпас чоруун быжыгаар, улустуң чаагай амыдыралын бедидер дээш демиселдиң ниити демократтыг сорулгалары-биле дүүштүрүп турар.

XXIV
Съездиден
съездиге
чедир
XXV

Бии-Хем район тоску беш чылда

ПАРТИЯВЫС СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ

СЭКП-ниң ээлчеглиг XXV съездизин чыылдырар дугайында ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпири база ол съездиниң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы Бии-Хем районнуң ажылчы чоннарының политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүн болдурган. Ук доктаалда ажылдың үре-түңнелин ханы болгаш шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көөрүн айыткан болгай.

Тоску беш чылдың эрткен дөрт чылдарында районнуң көдээ ажыл-агыйының хөгжүлдезинде чамдык эки түңнелдер бар дээрзин демдеглеп болур. Бистиң район тараа бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының беш чыл планын дөрт чылда күүседипкен. Эът бүдүрериниң 4 чыл планы 104,6 хуу, сүттү бүдүрериниң планы 105 хуу, күрүнеге садарының планы 110 хуу күүсеттинген. Беш чылдың баштайгы чылы-биле деңнээрге, колхозтуң болгаш совхозтарның малының баш саны элээн өскен.

Доозукчу чыл колхоз, совхоз бүрүзүнге, бүдүрүлгелерге болгаш тудугларга күжениишкинниң ажыл-иштиң болгаш чедиишкиннериниң чылы болур ужурлуг. Ону чедип алырының бүгү таарымчалыг байдалдары бистиң районда бар. Сентябрь 1-де байдал-биле алырга, район күрүнеге сүт садарының планын 84,9 хуу, дүктүүн—98,8 хуу, эъттиин—37,5 хуу күүсеткен.

Партияның XXV съездизин төлептиг уткуур болгаш бо чылды чедиишкиннинг доозар сорулга-биле районнуң партия организациязы көдээниң ажылчы-ишчилериниң бот-идепкейин бүгү тала-биле деткип, бүдүрүлге коллективтериниң күжүн мобилизастап, съезд мурнунуң социалистиг чарыжын калбартып турар. Бирги ээлчегде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң үндезини болур тараа бүдүрерин көвүдедири чугула деп санап турар бис. Ооң ачызында бүдүрүлгениң бар аргаларын болгаш курлавырларын эң дору ажыглаарынче ажыл-агый удуртукчуларының кичээнгейин угландырып турар.

Районнуң ажыл-агыйларында эки чүүлдерниң эгелекчилери коммунистер болуп турар болгаш олар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. СЭКП ТК-ның партияга болгаш совет улуска Кыйгырыы, «СЭКП-ниң XXV съездизиниң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» ТК-ның доктаалын таныжып турда эң хөй сүт дээш Туран фермазының социалистиг чарыжының эгелекчизи коммунист саанчы Т. И. Матина болган. Ол баштай бир инектен 4000 кг сүт саарын хүлээнгеш, ТК-ның сөөлгү доктаалын таныжып турда 4050 кг чедирерин хүлээнген.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруун «Кызыл тараачын» совхоз хөй чылдарда ээлеп келген. Ол ажыл-агыйда организастыг болгаш политиктиг ажыл бедик деңнелде, социалистиг чарыш ёзулуг калбарган болгаш ооң түңнелдери көскүзү-биле чарлаттынып турар. «Саян» совхозтуң ажылчы-ишчилери база багай эвес ажылдап турар. Күш-ажылды шын организастаанының түңнелинде хову ажылдары эки болгаш шынарлыг чоруп келген, ажылчы-ишчилерниң хандырылгазын эки организастаан.

Чер ажылының бедик культуразы дээш чарыштың эгелекчилери бригадир С. М. Чекулаев, Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнерлиг Н. Овчаров, В. Глухенко, Н. Ветров, мурнакчы механизаторлар Д. Даржай, Н. Куш, М. Сауленко, В. Кирьянов болгаш өскелер-даа болуп турар.

СЭКП райкому болгаш партия организациялары социалистиг чарыштың дээштиг чоруунче, ооң түңнелдериниң бүгүдеге билдингир болурунче болгаш мурнакчыларның дуржулгазын нептередиринче улуг кичээнгейни салып келген. Мурнакчы дуржулганы ол черинге барып өөренип көөрүн, кижилерниң хууда социалистиг хүлээлгелерин ажылдап турар черлеринге, техниказынга көзүлдүр азары ышкаш хевирлер ажыглаттынып турар.

Бии-Хем районнуң ажылчы-ишчилери съездиге уткуштур социалистиг чарыш дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын таныжып кааш, социалистиг чарышты калбарткан. Колхоз, совхозтар болгаш бүдүрүлге коллективтери чаа бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар дээш кижилерниң чүткүлдүг чоруу күштелген. Партияның XXV съездизин төлептиг уткуурунга белеткенип тура, районнуң ажыл-агыйында улуг четпестерниң болгаш ажыглаттынмайн турар курлавырларның ам-даа бары партия организациялары болгаш совет органнар билип турар. Мааа хамыктың мурнунда төрүүр малдан кончуг эвээш чаш төлдү ап турарывысты айтыры чугула. Инектерниң болгаш хойларның 30—40 хуузу бо чылын төл бербээн. Бир эвес ону четче алган чүве болза, чеже хире хөй эътти, дүктү бүдүрүп болур турган деп. Кончуг улуг курлавыр мында-дыр. Ол ышкаш тараа болгаш өске-даа культураларның планда көрдүнген дүжүдү эрткен дөрт чылдарда чаңгыс-даа удаа чедип алдынмаан. Ыландыя малдың чем-суурун быжыглаар айтырыг кончуг чиди-биле тургустунуп турар.

СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуурунга белеткел бүдүрүлгелериниң бүгү звеноларының ажылын экижидеринче, чон ортузунга масса-политиктиг ажылды калбартырынга чаа мобилизакчы күш болган. Районнуң партия организациязы болгаш ажылчы чоннары аңаа даянып алгаш, төрээн партиязының ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуур дээш бүгү күжүн салыр.

В. ЕВТЕШИН,
СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары.

> «Ажылдың үре-түңнелин ханы болгаш шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтээш, социалистиг чарыштың дээштиин бедидеринче угланган тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырар».
>
> («СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалындан).

Бии-Хем районнуң бүдүрүлгелери болгаш тудуг организациялары тоску беш чылды чедиишкинниг доозар төлээде, бүдүрүлге көргүзүглерин бедидип, күш-ажылчы базымны хериледири чугула. Туранның ыяш белеткээр пунктузу беш чылды хуусаа бетинде дооскан. Ынчалзажок бо чылдың планын күүседиринге бергедеп турар. Дөрт чартык чылдың байдалы-биле алырга, бүдүрүлгелерниң сайгарылга хемчээли, тудуг ыяжы белеткээри, дилиг материалдары, мебель кылыры, бараан саарылгазы, культура амыдырал барааннары бүдүрери, чүък сөөртүлгези беш чыл планында көрдүнгенинден хожудавайын турар.

Моон-биле чергелештир тууйбу кылыры, чугай өрттедири, одаар ыяш белеткели, ниитиниң чемненилгези, хереглел барааннары бүдүрери, капитал тудуг, чүък сөөртүлгезиниң хемчээли планда көрдүнген деңнелден куду болуп турар.

Бо чылдың эрткен сес айларында районнуң бүдүрүлгелери 130 муң ажыг рубльдиң продукциязын чедир бербээн.

ЧУРУКТА: Туранның амыдырал хандырылга комбинатының даараныр цеги. Бо цех 8 айларның планын 106,1 хуу күүсеткен.

ӨЗҮЛДЕНИҢ САННАРЫ

Район 1970 чылда 2221 тонна эът бүдүрген. 1974 чылда ол 2237 тонна чедир өскен. Бир эвес беш чыл бурунгаар 2051 тонна эътти күрүнеге саткан болза, эрткен чылын оон 26 тоннаны хөйнү дужааган.

* * *

1970 чылда районга сүт бүдүрүлгези 6053 тонна болган. А 1974 чылда ол көргүзүг 6911 тонна четкен. Ленинчи юбилей чылында бии-хемчилер 4737 тонна, а 1974 чылда 5716 тонна сүттү күрүнеге саткан. Беш чыл бурунгаар бир инектен-не сагган сүт 1797 кг турган болза, эрткен чылын 1866 кг сүттү саап алган.

* * *

Ол-ла үелерде мыйыстыг бода мал 11977 баш турганындан 12192 баш чедир өскен. Инек 3798 баш турган болза, ам 3913 баш апарган.

* * *

Хой база өзүлделиг болган. Бир эвес беш чыл мурнунда район 80314 хойлуг турган болза, ам ында 90.160 баш хой бар. Ынчалза-даа чүс башка онааштыр малдың чаш төлүн камгалап алырын кудулаткан.

* * *

1970 чылда район 227 тонна, 1974 чылда 245 тонна дүктү бүдүрген. Беш чыл мурнунда күрүнеге 288 тонна дүк саткаш, эрткен чылын оон 38 тоннаны хөйнү дужааган.

ЧУРУКТА: «Кызыл тараачын» совхозтуң одарында болгаш тарылга шөлүнде.
Арында фотолар А. ЗАЙЦЕВТИИ.

СӨЗҮВҮС ЭЭЛЭЭР БИС

Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчы-ишчилери тоску беш чылда боттарының мурнунга биче эвес сорулгаларны салган болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган, ону күүседир дээш боттарының күжүн, билиин, мергежилин үндүрүп, бар аргаларны болгаш курлавырларны ажыглаарын оралдажып келген. Ол беш чыл планын күүседиринге бистиң совхозтуң коллективинге чамдык эки түңнелдерни берген.

Совхоз ажылчы-ишчилериниң бо беш чылда кол сорулгазы мал болгаш чер ажылының хөгжүлдезиниң төлевилеттинген деңнелиң чедип алыры. Бо талазы-биле бистиң совхоз чамдык көргүзүглер талазы-биле тоску беш чыл планында көрдүнген деңнелди хуусаа бетинде күүсеткен болгаш чамдыктарын хуусаазында долдур күүседир арга бар.

Бистиң тараажыларывыстың болгаш механизаторларывыстың билдилиг болгаш кызымак ажылының ачызында совхоз тарааны бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының беш чыл даалгазын дөрт чылда ажыр күүсеткен, күрүне шыгжамырынга планнан ажыр 4812 тонна тарааны урган. Тараа болгаш өске-даа культураларның гектардан алыр дүжүдүнүң планын күүсетпээн бис. Бо болза чер ажылының культуразын бедидеринче ам-даа чедир кичээнгей салбаанывысты болгаш мында улуг курлавырларның бар боор турарын көргүзүп турар.

Совхозтуң ийи фермазы беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Саанчыларның болгаш кадарчыларның эрес-соруктуг ажылының ачызында совхоз бо чылдың сентябрь бирге чедир планнан ажыр 926 тонна сүттү бүдүрген, 750 тоннаны күрүнеге саткан. Ол ышкаш эът бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының беш чыл даалгалары күүсеттинеринге чоокшулаан.

Сүт болгаш эът бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедиринге малга холушкак чем белеткээр цехти ажыглалга киирген улуг ужур-дузалыг болган. Цехти ажыглалга киирген соонда Туран фермазынга сүт саалдазы бедээн, бызааларның болгаш семиртилгеде малдарның немелде деңзизи өскен.

Малдың баш санын өстүрериниң беш чылда планныг даалгалары база күүсеттинер. Мыйыстыг бода малдың 4 чылда чедип алдынган, ооң иштинде төрүүр инектиң бо чылын күүсеттинер. Хойнуң баш саны чылда көрдүнгениннен бичии ажып турар. Бир эвес мал ажылының продуктулуг чоруун ап көөр болза, дүк бүдүрериниң планы ниити хемчээл талазы-биле күүсеттинмээн, а күрүнеге садарын боттандырып шыдаваан. Бир хойдан дүк алырын бо чылын чедир күүсеткен бис. Бир инекке онааштыр сүт саалдазы планда көрдүнгенинге ам безин чеде берген.

Малдың баш санын өстүрериңге болгаш ооң продуктулуг чоруун бедидиринге мурнакчы саанчыларывыс, бызаа ажаакчылары, кадарчылар, хойжулар төлептиг үлүүн киирген-нер. Совхозта ниитизи-биле 10 саанчы, 8 бызаа ажаакчызы, 3 кадарчы, 6 тракторист, 4 комбайнер, 6 чолаачы беш чыл планын күүседипкен.

Көдээ ажыл-агыйда четпестер бар. Мааа хамыктың мурнунда мал төлүн эвээш ап турарывыс, малдың өлүп хораарының ам-даа хөй болуп турары хамааржыр. Мооң кол чылдагааны мал чеминиң баазазын быжыглаваанывыста, чемни малга бээрин чурумчутпаанывыста болгаш культурлуг одарларны, мал комплекстерин ыландыя хой ажылында ажыглавайн турарывыста.

«Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчы-ишчилери «СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын таныжкаш, чамдык немелде хүлээлгелерни алган. Мурнакчы саанчы Т. И. Матина саалданы бир инектен 4050 кг чедирерин, механизаторлар ажаап алышкынның мурнунда 23 хүнде доозар дээрин 20 ажыл хүнүнде доозарын, Ээрбек болгаш Хүт салбырлары планга немей 250 тонна сиген белеткээрин хүлээнген.

Тарааны чидириг чок ажаап алыр, мал чемин четчири-биле белеткээр, кыштаглаашкынга белеткелди эки чорудар дээш бүгү хемчеглерни ап турар бис. Үстүнде сорулгаларны болгаш социалистиг хүлээлгеде айыттынган чүүлдерни күүседип тургаш, съезд мурнунуң чарыжынга берген сөзүвүстү ээлээр дээш оралдажыр бис.

С. ДОКУЧИЦ,
«Кызыл тараачын» совхозтуң директору.

ЧЕРИНГЕ ЫНАК КИЖИ

Бии-Хемниң чери делгем:
Эрип четпес ховуларлыг,
Элдеп чараш шынааларлыг,
Бижип төтпес байлактарлыг.
Степанның — Топоевтиң
Шак ол черге ынакшааны
Ылап кылдыр деңневиттер
Ындыг сөстер кайын тыптыр.
Чазы келир, тракторист
Чарып-тарып турувуттар,
Аккан дери хорзүндүве
Арыкталып бадып чазаар.
Күзү келир, үнген күштүң
Үре-түңү—тараа быжар,
Хүндүс. дүне комбайнер
Үзүктел чок ажаап келир..
Степанның — Топоевтиң
Ие-черге хөлчок ынаан
Сөзү эвес, кылган ижи
Сөглеп турар магалыг-дыр.
С. СҮРҮҢ-ООЛ.

МУРНАКЧЫГА СӨС

Монгуш Балчыйевич НОСАК-ДОРЖУ,
«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, «Өөк» совхозтуң хойжузу.

Съездиден съезд чедир үениң дургузунда багай эвес ажылдап, планныг онаалдаларымны чыл бүрүде күүседип келдим. Кажаа-хораамның үүрмек септелгезин кылып, кургаг өлекти четчири-биле белүп ап чордум. **Күш-ажылчы чедиишкиннерим допчузу-биле көргүзерге мындыг: 1971 чылда чүс хойдан-на 102 хураганны, 1972 чылда—107, 1973 чылда—106, 1974 чылда—113, 1975 чылда—104 хураганны** онча-мендизи ап, өстүрүп доруктурдум. Мээң коданымдан чылдың-на бир кодан хураган чоруп, совхозтуң малының өзүлдезинге дөгүмчелиг болганынга өөрүп чоруур мен. Ооң биле кады малдан **дүк кыргып алыр планымны 3,5 килограммдан кудуладып көрбедим.**

Мээң мынчаар үре-түңнелдиг ажылдап чоруурумга социалистиг чарыш дыка дузалаан. Чылдың-на бир хойжу-биле чарыштыг ажылдааш, ол эштиң ажар бедик сорулганы салып, бүгү күжүмнү мал ажылынче бараалгадыптар чордум. Бо чылын совхозтуң Тарлаг салбырының хойжузу Виктор Өнержикти кыйгыргаш, ону база аштым.

Күш-ажылчы маргылдааны уламчылап тургаш, партияның XXV съездизин төлептиг уткууру—хойжу мээң хүлээлгем.

Василий Алексеевич МАРТЫНОВ,
орук септелге-тудуг участогунуң ажылчыны

Тоску беш чыл дооступ турар. Барык сөөлгү кварталы артып калды. Бистиң чуртувустуң күш-ажылчы кижи бүрүзү мындыг өйде эрткен оруунче хая көрнүр болгай. Мен бо бүдүрүлгеге 19 чыл ажылдап келдим. Ам мотористеп ажылдап тур мен.

Амгы беш чылдың эрткен үезинче көргеш, бөдүүн ажылчын кижиниң сеткили өөрүүр-дүр. **Бир талазында, мен тоску беш чылда хууда планныг даалгамны күүседип алгаш, ам келир беш чылдың үлүүнде ажылдап тур мен.** Беш чылдың үлүүн бистиң участоктуң 6 ажылчыннары күүседипкен.

Төрээн Коммунистиг партиявыстың XXV съездизин чыылдырарын чарлааны база ам болур съездиниң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы ажылчыннар бистерни улам сорук киирди. Бистиң коллектив ол доктаалды таныжкаш, бүрүн деткип, чамдык немелде хүлээлгелерни алган. Тоску беш чылды доосканы мээң өөрүм болгаш мен СЭКП-ниң XXV съездизин күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш, съезд ажыттынгыже планныг даалгаларны 115 хуудан өрү күүседирин хүлээнген бис.

Мария Александровна САТ,
«Кызыл тараачын» совхозтуң саанчызы, аныяк саанчыларның республика чемпиону

Бистиң Туран сүт-бараан фермазы сүттү бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. **Боттарының хууда беш чыл планын күүсеткен саанчылар 10 кижи бар. Мен бодумга онаашкан беш чыл планымны база күүседип алган мен.**

«Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчы-ишчилери болгаш бистиң фермавыс коллективи СЭКП ТК-ның партияның XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында доктаалын таныжкаш, ону бир үн-биле деткээн. **Ферма коллективи** немелде хүлээлгелерни база алган. Мен бодум инек саалдазын улам экижидип тургаш, доозукчу чылда алган хүлээлгемни ноябрьда күүседирин аазаан мен.

Амгы үеде 28 инек саап турар мен. Ол инектеримден бир айда-ла 160 килограмм сүттү ам турганынга немей саап тургаш, **чылда 3370 килограмм сүт саар дээн хүлээлгемни хуусаадан эрте күүседир бодап турар мен.** Хамык ужур кызымак ажылда болгай. Ынчангаш бүгү аныяк саанчы өөрүмнү СЭКП-ниң XXV съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур ужуражыл деп кыйгырып тур мен.

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Бии-Хем районнуң колхоз, совхозтарында тараа ажаалдазы, мал чеми белеткели, силос салыышкыны, саваң болуп сараттаашкыны болгаш күскү чер аңдарылгазы чаңгыс аай фронт-биле чоруп турар. Бо бүгү ажылдарны чедиишкинниг доозар чорук келир кыштаң ниитиниң малын хүр ажырарынга, ажыл-агыйларның мурнунда турар планныг онаалдаларны күүседирин шиитпирлээринге улуг идиг болур. Ынчангаш бии-хемчилер, республиканың өске районнарының ажылчы-ишчилери ышкаш, доозукчу чылды күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг доозуп, СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг ажыл-херек-биле уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбарткаңнар. Районнуң механизаторлары 8084 гектар тарааны ажаап ап, 7939 тонна сигенни белеткеп, 8546 тонна силосту салып, 386 тонна будук-бүрүнү баглаан. Район тараа ажаалдазын 23,7, сиген белеткелин 68,3 хуу күүсеткен. Колхоз, совхозтар 2543 гектар черде күскү аңдарылганы чоруткан. Сентябрь 11-ниң медээзин ёзугаар алырга, районда байдал ындыг болуп турар.

Ажааттынган тарааның хуузун барымдаалап алыр болза, мал семиртир «Шивилиг» совхоз өскелерден дээре. Ол ажыл-агый дүжүт ажаалдазын 54,7 хуу күүседип берген. Ынчалза-даа ооң ажаап алыр тараазы «Кызыл тараачын», «Саян», «Өөк», совхозтардан ырак-та эвээш. Ажаалданың темпизи «Кызыл тараачын» совхозта бедик. Мында 2456 гектар тараа ажаап алдынган. Күүселде 34,8 хуу болган. Даараазында «Саян» совхоз чоруп орар. Ажыл-агый 2008 гектарны ажаап, планын 21,9 хуу күүсеткен. «Өөк» совхоз ол ажыл-агыйдан чүгле 0,9 хуу озалдап турар. Сөөлгү чеди хонукта тараа ажаалдазының темпизи дыка бедээн. Район сентябрь 4-те дүжүт ажаалдазының планын 9,9 хуу күүседип алган турган болза, ол көргүзүг сентябрь 11-де 23,7 хуу апарган. Районда 6875 тонна тараа бастыртынган. Бир гектардан ортумаа-биле 5,2 центнер дүжүт алдынып турар. Амдызында «Саян» совхоз бир гектардан 6,4, «Кызыл тараачын» совхоз —5,4, «Өөк» совхоз—3,7, «Шивилиг» совхоз—7,1 центнер дүжүттү ажаап ап турар. Районда 14 комбайн тарааны чыттыр, а 65 комбайн дорт ажаап турар. Ынчалза-даа комбайннарның ажылдаарында карышкактар бар. Сентябрь 4-те «Саян» совхозка 19 комбайн ажылдап турган болза, сентябрь 11-де 17 комбайн, а «Кызыл тараачынга» 27 комбайнның чүгле 13-ү ажылдап хүпээн. Комбайннарның үрелир чоруктары ажыл-агыйларда ам-даа бар.

Эрткен чеди хонук дургузунда «Кызыл тараачын» совхоз чаңгыс килограмм-даа силос албаан. «Саян» совхоз, «Хадың» колхоз хөй эвес немелделиг болган.

Мал чеминиң белеткели «Кызыл тараачын» совхозта эки. Совхоз 2327 тонна сигенниң белеткээш, планын 83,5 хуу күүсеткен. «Саян» совхоз мал чеми белеткээриниң планын 80,7 хуу чедирип алган. Ол ажыл-агый ам-даа 600 ажыг тонна сиген белеткээр. «Хадың» колхоз эрткен чеди хонукта 100 тонна сигенни немей кылган. «Кызыл тараачын» совхоз—179, «Өөк» совхоз—83 тонна немээн. Чеди хонук дургузунда «Саян» совхозтуң сигенчилери 237 тонна сигенни белеткээш, шалыпкын болгаш организастыг ажылдаанын көргүскеннер. «Шивилиг» совхоз ол үениң дургузунда чаңгыс грамм-даа сиген белеткевээн. Ынчангаш өске ажыл-агыйлардан оранчок хожудап, сиген белеткээр планын 31,9 хуу күүсеткен. Бо берге байдал совхоз директору И. А. Смирновту дүвүредир ужурлуг.

Ооң-биле кады районда будук-бүрү белеткели сөөлгү үеде оожургай берген. Сентябрь 4-те 381 тонна будук-бүрү белеткеттинген турган болза, неделя дургузунда аңаа чүгле 5 тонна немешкен.

Витаминниг сиген далганы—эң хоолулуг мал чеми. Ынчангаш бо ажылче ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери кол кичээнгейни угландырар турбуже «Өөк», «Саян» совхозтарда витаминниг сиген далганы белеткээр ийи агрегат июль 1-де ажыглалга кирер ужурлуг турда-ла оларны ам-даа дерип ап, ажылладып шыдаваан. Мында Туранның «Сельхозтехника», салбырының удуртукчуларының буруузу база бар.

Мал чеминиң белеткели—бүгү улустуң хереэ. Ындыг турбуже шалың алган хүнүн «демдеглээн» улуг улусту, аныяктарны «Саян», «Өөк» совхозтарның «Хадың» колхозтуң төвүнден көрүп болур. Ол кижилерни тараа ажаалдазынга, сиген белеткелинге киириштирер сорулга-биле боттуг ажылдарны ажыл-агыйларда советтер, партия, профэвилел организациялары алыр сорулгалыг.

Тараа ажаап алышкынын болгаш мал чеминиң белеткелиниң ам көдээ ишчилерин мурнунда хүннүң кол айтырыглары болганда, ону улам организастыг, бедик темпилиг чорударынга бүрүн киржилгелиг болурун ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, тускай эртемниглерден үе негеп турар.

Үениң тыныжы

Совет улустуң амыдырал деңнелин дыка бедидерин бодунуң кол сорулгазы кылдыр салып келген тоску беш чылдың тыныжы бии-хемчилерниң ажыл-херээнде, амыдырал, чурттталгазында ханылай бергенин ам безин тодазы-биле илереп келген. Ол тыныш районнуң хову-шөлдериниң, хоорай, суурларының аян-шинчизинче база кирип, оларны улам байлак, каас-шиник болдурган. Ол бүгүнү Бии-Хемниң колхозчулары, ажылчыннары, интеллигентилери кылып бүдүрген.

Чечен Барыкмаевна Монгуш бичиизинден-не «Хадың» колхозка ажылдап чораан. Саанчы деп атты эдилеп эгелээнден бээр 10 чыл чедип чоруур. Ооң беш чылын тоску беш чылга киирген. Ам колхозтуң мурнакчы саанчызы. Фермада партбөлүк удуртукчузунуң оралакчызы, колхозта херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, агитатор. Ооң өөнүң ишти

Александр Шыдыраевич Монгуш механизатор. База-ла мурнакчы кижи.

Тоску беш чыл Монгуштарның өг-бүлезинге хөйнү берген. Олар өг-бүле болгаш 2 уруглуг апарган. Боттары бажыңныг, ынчалза-даа чаа улуг бажыңны колхоз бээр деп турар. Оларның бажыңында эки эт-херекселдер шуптузу бар. Ол чүден болганыл? Монгуштарның ажыл төлевири бо беш чылда мурнуудаазындан ийи катап өскен, садыгларда бараан элбээн. Шаңнал мактал, немелде төлевир болгаш янзы-бүрү чиигелделер көвүдээн. Шак моон чаагай амыдырал тургустунмайн канчаар!

Монгуштарның өг-бүлези чүс-чүс бии-хемчилерниң амгы амыдыралындан чаңгыс чижек-тир. Районда чиик машиналыг, мотоциклдиг, эки оран бажыңныг кижилер арбын. Хоорай, суурлар өзүп, чаагайжып турар. Беш чылдың 4 чылдарында безин районга 16472 дөрбелчин метр чурттталга шөлүн, 50 уруглар турар 2 яслини, 2 улуг магазинни, бир угда 40 кижи кирер чунар-бажыңны, хлеб заводун болгаш өскелерни-даа ажыглалга киирген. Школа, эмнелге четкилери калбарган. Ажылчыннарның ажыл төлевири, бараан саарылгазы дыка өскен. Пенсия, пособие ап турарлар көвүдээн болгаш оларның хемчээли бо беш чылда дыка өскен. Бо бүгү болза тоску беш чылдың ажылчы чоннарга берген чаагай кежиктериниң чамдык чижектери-дир.

ЧУРУКТА: Ч. Б. Монгуш.

Лекция пропагандазы

КОЛ ЧҮҮЛ— ДЭЭШТИИ

Массаларның политиктиг кижизидилгезиниң база бир кол чепсээ агитаторнуң, лекторнуң дээштиг сөзү болур дээрзин «Белоруссияның партия организациязында идеология кадрларын шилиир болгаш кижизидер ажыл дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан.

Бистиң республиканың «Билиг» ниитилелиниң организациялары, партия, комсомол комитеттери лекцияларның дыңнарынче, идей-политиктиг утказынче кол сагыш салып, лекторларның, илеткелчилерниң ажылын дээштиг болдурар дээш чамдык хемчеглерни ап чорудуп турар. Лекторлар ажылчы чоннарның ортузунга чорудар масса-политиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдарны сайзыраңгайжыларынга боттарының төлептиг үлүүн киириштирип турар. Республикада ниитизи-биле чартык чыл дургузунда 11 муң ажыг лекция номчуттунган. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, чонга номчуттунган лекцияларның саны элээн хөй болуп турар. Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Улуг-Хем, Эрзин, Мөңгүн-Тайга районнарының комсомол комитеттери, партия райкомнары болгаш «Билиг» ниитилелиниң организациялары-биле сырый харылзааны тудуп, аныяктар ортузунга лекция пропагандазын нептередир талазы-биле элээн ажылдарны чорудуп турар. Бо районнарның лекторлары өске албан, организация черлери-биле кады партия, комсомолдуң хоочуннары, Ада-чурттуң дайынының киржикчилери база күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны план ёзугаар организастап турар. Лекторлар агитбригадаларның идепкейлиг киржикчилери болбушаан, хой кыргылдазының, кодээ ажыл-агый кампанияларының үезинде чон ортузунга лекция, беседаны номчуп турарлар. Олар ажыл-агыйдан сан, фактыларны лекцияларга билдилиг ажыглап турар. Ындыг ажыл аныяктарның күш-ажылга ынак, колхозчу тараачынның болгаш ажылчын аңгының төлептиг салгакчылары кылдыр кижизидеринге салдарны чедирип, оларның күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүн хайныктырар.

Комсомол комитеттери Ленинчи уроктар, Ленинчи номчулгалар, лекторийлер, тематиктиг кежээлер, диспуттар, номчулга конференцияларын дээн ышкаш оон-даа өске пропаганданың хевирлерин ажыглап турар. Бо чылын аныяктар ортузунга хөй кезиинде партия, чазактың документилеринге, комсомолдуң XVII съездизиниң материалдарынга хамаарышкан болгаш Тиилелгениң 30 чыл оюнга, комсомол документилериниң солуушкунунга тураскааткан лекциялар номчуттунган. Бистиң республиканың комсомол организацияларында чурттуң өске-даа черлериле ышкаш комсомол документилериниң солуушкуну чоруп турар.

Каа-Хем, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарның комсомол комитеттери «Ленинчи комсомолдуң алдарлыг оруу», «Сээң комсомолчу билетиң» деп темалыг кежээлерни лекция, беседа-биле холбавышаан, солун, бедик идей-политиктиг байдалга эрттиргилээн. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң өлүм чок маадырлыг чоруктарынга тураскаалып, бистиң аныяктарывысты шериг-патриотчу чоруктарга кижизидеринче угланган, «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан», «Адаларның оруу-биле» деп темалыг кежээлер Бии-Хем, Эрзин, Тес-Хем районнарга база «Тыва даг-дугу», «Тыва кобальт» комбинаттарга болгаш өске-даа черлерге болгулаан.

Аныяк лекторларның школалары Күрүнениң башкы институдунда, эмчи болгаш уран чүүл училищелеринде ажылдап турар. Кызылдың башкы институдунуң аныяк лекторлар школазы элээн каш чылдар дургузунда үре-түңнелдиг ажылдап келген. Ында дылдың, литератураның, делегей байдалының талазы-биле болгаш өске-даа 10 янзы-бүрү хевирлерниң секциялары бар. Студент-лекторлар комсомолдуң политчеткизинде, школаларда студент аудиторияларда күш-ажылчы семестр үезинде суртаал ажылын идепкейлиг чорудуп турар.

Ынчалза-даа аныяк лекторларны белеткээр, оларны өөредир талазы-биле четпестер бар. Комсомол райкомнары, «Билиг» ниитилелиниң эге организациялары аныяк лекторлар-биле семинарларны эвээш эрттирип, эртем-методиктиг литератураны, көргүзүг материалдарын, пропаганданың техниктиг аргаларын ховар ажыглап турар.

Ол ышкаш республикада күш-культура болгаш спорттуң суртаал ажылы чогуур деңнелинге четпейн турар. Бо талазы-биле лекция, беседалар база эвээш бижиттинип турар. Республиканың күш-культура болгаш спорт комитеди, «Урожай», «Спартак» ниитилелдери маңаа кошкак киржип турар.

Хоойлу-дүрүм дугайында лекциялар номчуттунуп турза-даа, оларның дээштии чавыс. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарда элээди уруглар болгаш аныяктар ортузунда кем-херек үүлгедир чоруктар амдаа бар. Ынчангаш комсомол комитеттери суд, прокуратура черлери-биле быжыг харылзааны тудуп, лекция, беседа ажылын күштелдирери чугула.

Партияның XXV съездизинге Ленинчи комсомолдуң рапортунга ат салыр эрге дээш «Беш чылды — тиилелгелиг доозар!», «СЭКП-ниң XXV съездизинге — шалыпчы күш-ажылды, ажылдың бедик шыңары, кончуг эки өөредилгени сөңнээр!» деп кыйгырыглар аныяктарның массалыг социалистиг чарыжын улам калбартыр болгаш ханыладыр ужурлуг.

Д. КУУЛАР,
ВЛКСМ обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу.

Мөңгүн-Тайгадан медээлер

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

«СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалы ыраккы Мөңгүн-Тайганың ажылчы чоннарының күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүн улам хайныктырган. Ол чугула документини партия организациялары күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-ишчилеринге таныштырарын ам доозуп турар. Бо доктаалды таныжып, чамдык коллективтерниң ажыл-ишчилери бедиткен хүлээлгелерни алган.

Районнуң тудуг-септелге участогунуң коллективи боттарының мурнундагы хүлээлгезин эде көрүп, аңаа чамдык немелделерни кылган. Көрдүнген планда ажыр ийи өг-бүле чурттаар ийи чуртталга бажыңын декабрь 20-де ажыглалга киирерин, тудугнуң бот-үнезин чигедип, 1000 рубльдиң тудуг материалдарын болгаш 800 рубльдиң кывар, чаар чүүлдерин камнап алырын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 0,8 хуу бедидерин, 8 муң рубльдиң арыг орулгазын алырын хүлээнген.

Районнуң харылзаа белдириниң ажылдакчылары орулгалар киирип алыр планын 101 хуу күүседирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 0,2 хуу бедидерин, социалистиг хүлээлгени декабрь 25-те күүседирин аазап турар. Райпо коллективиниң ажылдакчылары база-ла хүлээлгелерин бедиткеннер. Чижээ, үлетпүр барааннарының магазининиң садыгжызы Салчак Мөңгүн-оол мурнундагы социалистиг хүлээлгезинден ажыр 8 муң рубльдиң бараанын саарарын, ажыл-агый барааннарының магазининиң садыгжызы Доңгак Семис-оол 5 муң рубльдиң ажыр саарар хүлээлгени алган.

Районнуң колхозчулары амгы үеде малга быжыг чем-суурну тургузар дээш шудургу ажыл-ишке хаара туттунган. Район ниитизиниң малынга 900 тонна сиген белеткээр планындан сентябрь эгезинче чедир 742 тоннаны белеткээш, ону 82,4 хуу күүсеткен. Бо чугула ажыл-херекке район төвүнүң бүдүрүлге, албан организация черлериниң коллективтери улуг үлүүн киирип турар. Олар августуң төнчүзүнде Тес-Хем районнуң девискээринден «Малчын» колхозка 62 тонна сигенни белеткеп бергеннер.

Төрээн партияның съездизин төлептиг уткуур дээш күжениишкинниг ажыл-херектер Мөңгүн-Тайганың күш-ажылчы коллективтеринде улам хайнышкынныг калбарып турар.

Д. КУУЛАР.

КОМСОМОЛЧУ-АНЫЯКТАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

ВЛКСМ-ниң Мөңгүн-Тайга райкомунуң бюрозунуң хуралынга СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Аңаа хүлээп алган доктаалды ёзугаар «Аныяктарның шалыпчы күш-ажылын, мергежилин болгаш дилеп тывышкынын — беш чылга» деп шимчээшкинниң түңнелдерин съезд эгелээр мурнунда үндүрер. Аныяктарның хойжу бригадаларының комсомолчулары-биле Чөөн-Хемчикте хойжулар Аяк-Хээ, Хеймерек Ондарларның ужуражылгазын эрттирер. Районнуң мал чеми белеткээр планының 30 хуузун комсомолчуларның болгаш аныяктарның күжү-биле кылыр, азы 390 тонна сигенни, 120 тонна көк суланы, 8 тонна будук-бүрүнү, 900 тонна саваң болгаш хыргыышты белеткээр дээш күжениишкинниг ажылды чорудуп турар.

Аныяктарның болгаш школачыларның күжү-биле 100 кг дүктү чыып дужаар, 271 дөс ыяшты суур девискээринге олуртур, дөрт малчын аалдың кыштагларын чылыглап, септээр. Совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлери-биле походка киришпишаан, Мугур-Аксы — Тоолайлыг, Мугур-Аксы — Дөрт-Хөл — Кашпы — Шеңетей деп маршруттарлыг агитпоходтарны организастаар.

ВЛКСМ райкомунуң бюрозунуң бо доктаалы амыдыралга боттанып эгелээн. Ол-ла хуралга районга спорт ажылын хөгжүдер талазы-биле чорудар ажылдарны, школаларда комсомол организацияларының кылыр ажылдарының планын база чугаалашкан. Ында чамдык мындыг солун ажылдарны планнап киирген. Каргы хемниң ол чарыынга спорт шөлүн тудар болгаш парктыг кылыр. Байкал-Амур магистралының тудуунга пионержи рельстер деп 2 чылчы демир-дес чыылдазынга киржир. «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан» деп тураскаал чанын херимнеп, ыяштар олуртур, чедир кылдынмаан чүүлдерни кылыр. Аңаа Тиилелге аллеязын тургузар.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

АЖЫЛЧЫН ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Херээженнерниң делегей чылынга холбаштыр чер-черде херээжен ишчилерниң күш-ажылынга, амыдыралынга база дыштанылгазынга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле көрүлделер чоруп турар. «Тыва кобальт» комбинатта бо ажылды башкарар тускай комиссия бар. Оон составында медицина ажылдакчылары, суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы болгаш өске-даа активчилер кирген.

Комиссияның кежигүннери тус-тус коллективтерде херээжен чоннуң ажылдап турар черлеринге хыналданы чоруткан болгаш оларның күзелинге холбаштыр хемчеглерни ажылдап кылган. Ылаңгыя № 1 уруглар садын чаартып кылыр болгаш ону ясли бөлүүнүң уруглары турар кылдыр эдерин. Бо ажылды дүрген доозар талазы-биле комбинаттың администрациязы тодаргай хемчеглерни ап турар.

Чүс кижи чемненир, хайындырарынга белеткеп каан чемнер садар столованы тудуп доозуп турар. Комиссияның саналы-биле ногаа аймаа садар ийиги магазин ажылдап эгелээн. Ол ышкаш келир чылын 140 оруннуг уруглар садын тударының айтырыы комбинаттың администрациязының мурнунга салдынган.

Амгы үеде комбинатта херээженнерниң ийи гигиена өрээлдери ажылдап турар. Төп электри станциязынга амыдырал хандырылганың бажыңын тудуп доозарының хемчээн ап турар. Аңаа база херээженнерниң гигиена өрээлин дерип кылыр. Иелерни болгаш кадыы кошкак ажылчын херээженнерни профилакторийге кадыкшылдарының хемчеглерин ол-ла комиссия бодунуң хайгааралынга алган.

Ажылчын херээженнерниң ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш, комбинаттың администрациязы болгаш ында партия, профэвилел организациялары моон соңгаар-даа шудургу хемчеглерни алыр.

Б. ВОЛЬФЦУН.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

МАШИНА ТУДУУШКУНУНУҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

СОФИЯ. Сөөлгү чээрби чылдарның иштинде Болгарияның машина тудуушкунунуң продукциязы барык-ла 28 катап улгаткан. Шаанда чыдып калган аграр чурт чораан ол чуртта машина болгаш судно тудуушкуну, электротехника үлетпүрү эң-не бедик темпилер-биле хөгжүп турар. Ол бүгү адырларны улусчу эрге-чагырганың чылдарында тургускан. Машина тудуушкуну онза дүргени-биле сайзырап турар. Ооң продукциязын 80 чурттарга садып турар.

Ам чуртта аңгы-аңгы машиналарны бүдүреринден комплекстиг дерилгелерни, автоматизацияның болгаш технологтуң шугумнарының херекселдерин, программалаттынган башкарылгалыг металл чонар станоктарны бүдүрүп үндүреринче шилчиишкинни боттандырып эгелээн. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир продукцияның ол хевириниң машина тудуушкунунуң ниити хемчээлинге үлүү 42 хуу болурун улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң планында көрдүнген.

БРНОНУҢ ТУДУУ

ПРАГА. Чехословак-совет найырал аттыг Брнонуң чаа чурттаалга районну бодунуң баштайгы чурттакчыларын хүлээп алган.

50 муң кижи чурттаар чаа районнуң тудуушкунун дүрген метод-биле чорудуп турар. Ында совет таартыкчы Н. Злобинниң аргазын калбаа-биле херглээн.

ФАБРИКАНЫҢ ЮБИЛЕЙИ

БУДАПЕШТ. Венгрияда эң улуг Шопронда даштыкы хеп фабриказын тургусканындан бээр 25 чыл болган. Ол фабриканың мастерлериниң даараан чараш эр болгаш херээжен хептерни чүгле Венгрияда эвес, харын даштыкыда күзелдиг-биле садып ап турар. Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның 60 ажыг хуузун даштыкыже үндүр сөөртүп турар. Фабриканың кылыгларының доктаамал болгаш эң улуг чагыкчызы Совет Эвилели болур. Чүгле бо беш чылдың дургузунда ССРЭже оон үндүр сөөртүүрү бүдүн чартык катап өскен.

ПАРТИЯ СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

ГАВАНА. Кубаның Камагуэй провинциязының кодээ ажыл-агый авиациязының ужудукчулары бо чылдың техника-экономиктиг планының күүселдезин доозупканнар. Эрткен сес ажыг айларның иштинде олар цитрустуң, таакпының, хофениң, ногааларның чүс-чүс муң гектар плантацияларын болбаазырадып кылганнар. Камагуэйниң ужудукчулары боттарының күш-ажылчы чедиишкинин Кубаның Компартиязының ам болур деп турар I съездизинге алдар болдурганнар.

(СЭТА)

Садыглажыышкынның калбарганы

ТОКИО. (СЭТА). Япониянын даштыкы херектер министерствозунуң мында парлап үндүрген «Ак-көк номунда» эрткен чылын япон-совет садыглажыышкын улуу-биле өскен деп айыткан. 1974 чылда ийи чурттарның аразында бараан саарылгазы акша-биле илередирге 2,515 млн. доллар болган. Мурнунда чылга деңнээрге, ол барык-ла миллиард доллар хөй болган. Япон-совет экономиктиг кады ажылдажылганың иштинге үш улуг төлевилелдерни боттандырып эгелей берген деп, «Ак-көк номда» айыткан.

Оон аңгыда, Мурнуу Якутияның хөмүр-даш байлактыг черин ажылдап кылырының дугайында кол дугуржулганы чарган, а 1975 чылдың январьда Сахалин ортулуктуң эриктериниң чоогундан нефтини болгаш газты тып илередириниң талазы-биле кады ажылдажылганың дугайында дугуржулганы чарган.

Сес чыл үзүктелишкин соонда катап ажыттынган Суэц каналын таварты янзы-бүрү чурттардан келген суднолар үргүлчү эртип турар. Араб чурттарга удур Израильдиң агрессиязының үезинде үрелген каналга судно чоруурун катап тургузарынга Египетке улуг дузаны Совет Эвилели көргүскен.

ЧУРУКТА: вертолеттан Суэц каналының хевири.

МЕН—ПМА-ның фотозу. 1975 ч.

АКШ-ТЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Амгы үе-чадада Каттышкан Штаттарның ажылчын шимчээшкининиң кол сорулгалары болза, өртектер болгаш ажыл чок чоруктуң өзүлдезинге удур, шериг чарыгдалдарын кызырары болгаш делегей климадын экижидери дээш демисел болур. Ол дугайын Сан-Францискода боор турар электри болгаш радио үлетпүрүнүң ажылчыннарының каттышкан профэвилелиниң съездизиниң индиринден ооң даргазы А. Фитцджералд медеглээн.

Пентагоннуң херегледиинге акшаландырыышкыннарны кызырарын болгаш ынчаар камнаттынган акша-хөреңгини чурттуң социал-экономиктиг оюлганнарын чок кылырынга ажыглаарын чазактан ол негээн. Ажык-оруага алыры-биле кандыг-даа үеде чаа шериг авантюраларын кыпсып үндүрүп болур реакциялыг бөлүктерниң чимзенишкиннеринге удур серемчилелдиг болурунче ажылчы чоннарны профэвилелдиң даргазы кыйгырган.

165 муң ажылчы чоннарны төлээлээн, 400 делегаттар америк ажылчын аңгының дайынчы чаңчылдары-биле билдингир ол отрядтың национал шуулганының үстүнде айыткан сорулгаларны шиитпирлээриниң аргаларын тодаргайлаан элээн каш резолюцияларны хүлээп алыры-биле доосканнар.

АКШ. Америк солуннарның арыннарында Бостон хоорайның ады база катап үнгүлеп келгилээн. Ол черниң расистериниң чөңгээлиг хөделиишкиннеринде аңаа раса талазы-биле хөлзээшкиннер чаа кыптыгып үнген. Ол черниң полициязының расистерниң хөделиишкиннерин соксадып шыдавазы азы соксадырын күзевези раса талазы-биле хөлзээшкиннерни болдурган.

ЧУРУКТА: антирасистиг чыскаалдың киржикчилерин—негрлерни полицияның тарадыр сывырып турары.

ПА-СЭТА-ның фотозу.

ЧӨРҮЛДЭЭЛИГ БАЙДАЛДА

РИМ. (СЭТА). «Ниити рыноктуң» кежигүннери чурттарның даштыкы херектер министрлериниң Венецияга ийи хонук болган чөвүлел хуралы херек кырында түңнел чок боор доозулган.

Ужуражылганың үезинде тос күрүнелерниң министрлери ниити политиктиг шугумну ажылдап кылыр болгаш делегейниң чидиг айтырыгларының талазы-биле чаңгыс аай санал-оналды үндүрер ужурлуг турганнар. Ол сорулга күүсеттинмейн барган.

Эң-не чоокку үеде болур КНО-нуң ассамблеязының сессиязынга киирген турар ужурлуг Чоокку Чөөн чүк айтырыының талазы-биле ниити политиктиг документини ажылдап кылырының талазы-биле эң-не чидиг чөрүлдээлер болган. Хүлээп алдынган төлевилелде ниити состер болгаш Чоокку Чөөн чүк кризизин таарыштырып тургузар талазы-биле күзээшкиннер бар болган. Францияның болгаш Великобританияның даштыкы херектер министрлериниң негелдези-биле ол документини тодаргай саналдар чок кылдыр тургускан, чүге дээрге ол ийи министр КНО-нуң сессиязынга Францияның болгаш Англияның тускай туруштарын тайылбырлаар санал бээр эргени курлап алганнар.

Ындыг чөрүлдээлер Кипрниң айтырыын чугаалажып турда болгаш Европаның экономиктиг ниитилештирилгезиниң болгаш араб чурттарның аразында чугаалажыышкыннар талазы-биле база болган.

«Чаңгыс аай идейлары чок чаңгыс эптиг Европа», «Тостуң аразында чидиг чөрүлдээлер» деп аттыг чүүлдерге ол черниң парлалгазы Венецияда доозулган чөвүлел хуралдың анализин берген.

ШЛКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

КОЛОМБО. (СЭТА). Партияның чоокта чаа доозулган IX съездизинге соңгуттурган Шри Ланканың Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму аңаа боор эрткен. Пленум Политбюронуң болгаш ТК-ның секретариадының чаа составын соңгаан. ШЛКП ТК-ның Чиңгине секретарынга Питер Кейнеманны, партияның даргазынга — С. А. Викремасингхени соңгаан.

ШЛКП ТК-ның пленуму Шри Ланкада тургустунган байдалды чугаалажып көрген болгаш аңаа анализти берген.

ЯКУТИЯНЫҢ КАРТОФЕЛИ

Якутияның шөлдеринде картофельдиң чаагай дүжүдүн өстүрген. Чижээлээрге, «Хакасский» болгаш «Якутский» совхозтарның чер ажылдакчылары бир гектардан-на ортумаа-биле 150—160 центнер дүжүттү ап турар. Ажыл-агыйлар чыл онаалдазындан барык-ла бүдүн чартык катап хөй, 4800 хире тонна картофельди күрүнеге сатканнар.

«Якутский» совхозта күш-ажылдың хоочуну И. К. Котрустуң көргүзүглери эң-не бедик. Тос кижиден тургустунган ооң бригадазынга 138 гектар черни быжыглаан. Гектар бүрүзүнден 230 центнерни ажаап ап турар.

(СЭТА-ның корреспондентизи).

Бөгүн — Папуа-Чаа Гвинеяның хамаарышпас чоруун чарлаар

ХАМААРЫШПАС ЧУРТ АПАРГАН

Океанияда чаа хамаарышпас күрүне Папуа-Чаа Гвинея тургустунган. Ол күрүне Чаа Гвинеяның чөөн кезээнде турар. Ооң чурттакчы чону—2,5 миллион кижи.

Ол чурттуң төөгүзү колониалдыг эжелеп алышкыннарның төөгүзү болуп турар. Чаа Гвинея ортулукту үлежирин эрткен вектиң 80 чылдарында доозулган: ооң барыын талакы кезээн Голландия эжелеп алган (ол сөөлүнде Индонезияның кезээ апарган), соңгу-чөөн кезээн Германия (ол Вильгельм императорнуң Чери деп адаттынган) болгаш мурнуу-чөөн кезээн Англия эжелеп алган. Англия 1901 чылда ортулуктуң ол кезээн Папуа деп эде адааш, Австралияга берипкен. Делегейниң бирги дайынының сөөлүнде Германияны чылча шапканының түңнелинде Австралия Нациялар лигазындан шаандакы герман колониязын—Вильгельм императорнуң Черин ээлеп чагырар эргени алган. 1949 чылда Австралия чагыргазында ол ийи девискээрни каттыштырган, амгы Папуа-Чаа Гвинея деп ат-биле адаан. Ол девискээрни австралийжи администратор эргелеп-башкарар апарган.

1973 чылдың декабрь 1-де Папуа-Чаа Гвинея бодун эргелеп-башкартынар эргени алган, ынчалза-даа ол эрге чүгле иштики херектерге хамааржыр турган. Хамаарышпас чорукту долузу-биле тывыскыже чедир камгалалдың болгаш даштыкы политиканың айтырыглары Австралияның чазааның эргезинге хевээр арткан.

Бо чылын чайын Папуа-Чаа Гвинеяның Хурал палатазы (парламент) чурттуң хамаарышпас чоруун сентябрь 16-да чарлаар-дыр деп шиитпир хүлээп алган.

Папуа-Чаа Гвинеяның кадыр, берт дагларында кончуг хөй бойдус байлактары бар. Амдызында тывылган байлактар—алдын, марганец, чес безин хамаарышпас чурттуң таарымчалыг келир үезин чугаалап болур. Үнүш-дүжүткүр шынааларда кофе, какао, шай, батат өстүрүп турар.

Ынчалза-даа колониализм ол чуртка бодунуң аар-берге салдарын арттырган. Колонизаторлар ол чурттуң экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң дугайында сагыш салбаан. Чонунуң хөй кезии мынчага чедир натуралдыг ажыл-агыйлыг чурттап турар. Аңгы-аңгы дылдарга чугаалажыр дыка хөй төрел-аймактар чер, тарылга, мал дээш, чамдыкта херээженнер дээш боттары-аразында демисежип турар. Чамдыкта ол демисел ханныг тулчуушкуннарже шилчий бээр. Ол төрел аймактарга ёзулуг сайзырал болбаан деп чугаалап болур.

Амгы үениң үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде 150 муң хире кижи ажылдап турар. Оларның үштүң бириниң хөйү—плантациялар ажылчыннары, 60 муң кижи фабрикаларда, рудниктерде, мастерскаяларда, оон артканнары ыяш болбаазырадыр үлетпүрде болгаш балык тудар ажыл-агыйда ажылдап турар. Чуртта ажылчын аңгы ам-даа кончуг эвээш. Бо чылын чурттуң найысылалы Порт-Морсбиге Папуа-Чаа Гвинеяга эң баштайгы ажыл соксадыышкыны болган.

Папуа-Чаа Гвинеяның экономика талазы-биле эң чугула районну—Бугенвильдиң чес рудниктери, ону «Бугенвиль коппер» деп адаар. Ол рудниктерни «Рио-Тинто цинк корпорейшн» деп англи монополия болгаш ооң Австралияда филиалы контрольдап турар. Политиктиг чаңгыс эпке, чогумчалыг экономиктиг хөгжүлдеге болгаш чурттуң тускай турар чоруунга улуг айыыл чогум-на оон эгелээр деп чугаалап болур. Янзы-бүрү хевирниң сепаратисчи регионалдыг бөлүктери Папуа-Чаа Гвинеядан Бугенвиль ортулукту аңгылап алыр дээш туржуп турарлар.

Эрткен чылын «Бугенвиль коппер» 180 муң тонна чести, барык-ла 20 муң килограмм алдынны болгаш 45 муң килограмм хире мөңгүннү казып тыпкан. Компанияның орулгаларындан Папуа-Чаа Гвинеяга бээр шилчилгелери мырыңай чегенчиг эвээш. Чурттуң бойдус байлаа үптээр чорукту соксадыр болгаш даштыкы капиталды контрольга алыр дээш Папуа-Чаа Гвинеяның парламентизи капитал салыышкыннарының айтырыгларының талазы-биле национал эргелелди тургускан. Чазактың ол организациязы монополияның ажыл-чорудулгазын кызыгаарлаар болгаш чурттуң байлаа ооң үндезин чурттакчыларының эрге-ажыынга баралгадыр сорулгалыг.

Папуа-Чаа Гвинея өске күрүнелер-биле харылзаазын чорту калбартып турар. Ооң ам Австралияда, Чаа Зеландияда болгаш Фиджиде төлээлекчилери бар. Чурттуң даштыкы политиказының угланыышкыны ниитизи-биле, чазак баштыңы Майкл Соморениң элээн каш медеглелдерин ёзугаар алырга, ол чурт бистиң планетавыска тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган күжениишкиннерге байыр чедирип турар. М. Соморениң чугаалаанын ёзугаар алырга, Папуа-Чаа Гвинея Оожум болгаш Индий океаннарга тайбыңның болгаш нейтралитеттиң ёзулуг зоназын тургузары дээш туржуп турар.

Ыраккы Океанияда чурт, чоруунар чогузун!

С. ФРОЛКИН.
(СЭТА).

Тыва орфографияның айтырыглары

Амгы үениң бижиктериниң эге хевири чурук бижиктер төөгүнүң талыгыр ханызындан тывылган. Ооң чижектери Тывада хая-даштарда артып калган янзы-бүрү чуруктар болур. Бижик—кижи төрелгетенниң чогаадып тыпкан тергиин улуг чедиишкиннериниң бирээзи. Бижик чокка амгы үениң депшилгезин бодаары берге. Ынчангаш ниитилелге бижик тергиин улуг ужур-дузалыг-дыр.

Бижиктиң бедик хүлээлгезин чедиишкинниг күүседириниң бир эргежок чугула негелдези—ооң эки шынарлыг орфографиязы болгай.

Тыва бижиктиң орфографиязының үндезиннерин 45 чыл бурунгаар А. А. Пальмбах, С. Е. Малов болгаш өске-даа эртемденнерниң киржилгези-биле латинчиткен алфавитке таарыштыр чогааткан, 1941 чылда, бижикти орус графика үндезиннинче шилчидер үеде, чаартып эде кылган.

Ниитизи-биле алырга, тыва орфография эртем үндезиннинг, ооң ачызында бодунуң ниитилел хүлээлгезин эки күүседип келген.

Латин укту тыва бижиктиң орфографиязының күштүг талазы—бөдүүнү болгаш эртем үндезиннии болур. Ынчангаш чон кыска хуусаада бижикке өөренип ап шыдашкан. Чаа алфавитче шилчилге үезинде орфографияның ниити үндезиннери хевээр арткан, ынчалза-даа тыва дылдың үн системазының чамдык нарын талаларын көргүзери оралдашкаш, элээн бергезимээр немелделерни, өскерилгелерни орфографияга кирипкен: өк-биле адаар ажык үннерни бижиирде кадыг (ъ) азы чымчак (ь) демдектерни хереглээри, сөс эгезинге дүлейзимээр (орус дылда дүлей үннер дег) (п), (т) деп үннерни б, д деп үжүктер-биле бижиири, я, е, ё, ю—бо үжүктерни ажыглаары, биле деп сөстү бижири дээш өске-даа. Чаа бижиктиң шын бижииришиң үндезиннерин А. А. Пальмбах биле З. Б. Арагачы «Тыва орфографияның үндезиннери» (1963) деп ажылында көргүскен.

Орус алфавит үндезиннинг тыва бижиктин орфографиязынга чамдык эдиглерни, немелделерни, өскерилгелерни чоорту кирип келген, чижээлээрге, нарын сөстерни, артыкчыларны, орус дылдан үлегерлээн сөстерниң кожумактарын бижиирнинге өскерилгелер болгулаан.

Сөөлгү чылдарда Тываның улус тырыдышкынының ажылдакчылары, башкылар, чогаалчылар, эртемденнер парлалга дамчыштыр орфографияга хамаарышкан чамдык бодалдарны илередип келген.

Х. С. Алдын-оол бодунуң кандидат диссертациязынга (1965) өк-биле адаар ажык үннерге ъ демдек хереглевес, ол чокка бижизе чогуур, (йа), (йе), (йо), (йу), чижектиг үн каттыжыышкыннарын я, е, ё, ю -биле эвес, йа, йе, йо, йу, кылдыр бижизе чогумчалыг деп саналдаан.

Дыл эртемнериниң кандидады Д. А. Монгуш мынчаар бижээн: «Өк-биле адаар үннерни көргүзериниң амгы үеде практиказы, чүгле 9 сөстү бижиирин арттырары барымдаа чок» (Вопросы совершенствования алфавитов тюркских языков СССР М., 1972, ар. 145). Ол-ла автор сөс эгезинге (п), (т) деп үннерни б, д-биле эвес, п, т-биле бижизе чогуур деп бодап турар (бар, даш эвес, пар, таш кылдыр). (Айыткан ажыл, ар. 146).

Чогаалчы К. Кудажы кадыг демдекти тыва сөстерни бижииринге хереглевес болза чогуур деп бодал чугаалаан («Шын», 1975 ч. март 26 х).

Үстүнде көрген бодалдарны авторлар бүгү талалыг делгереңгей болгаш бүзүреңниг бадыткалдар-биле быжыглаан. Бис база-ла ол саналдарга каттыжып, оларны деткип турар бис.

Өк-биле адаар үннерлиг бүгү-ле сөстерни кадыг демдек (ъ)-биле бижиир херек деп С. Сангажап санал киирген («Шын», 1975 ч. июль 3). Бодап көөрге, ындыг саналды хүлээп аары берге. Ол саналды хүлээп аптар чүве болза, хамык чүве будулуп, орфография үрелгени ол. Сорулга чүл дээрге чамдык берге дүрүмнерни бөдүүнчүдери болур.

Тыва орфографияның кол принципи — фонетика-морфологтуг принцип:1. сөсте үннерни, үн өскерлиишкиннерин көргүзүп бижиир; 2. сөстүң морфема бүдүжүн (тургустунган утказы кезектерин) барымдаалап бижиир. Бо кол принципке даянгаш, орфография дугайында тургустунуп келген үстүнде көргүзээннивис болгаш чамдык өске-даа айтырыглар, саналдар талазы-биле мындыг бодалдарлыг бис. Ук бодалдарны бүгү талалыг бадыткап болур. Ынчалза-даа бо кыска чүүлде ол бадыткалдарның эң-не чугулаларын көргүскен.

1. Тыва сөстерни бижиирде кадыг демдек хереглевес. Чаңгыс слогтуг өк-биле адаар сөстерни ийи ажык үжүк-биле бижиир (аат, ээт, оот, кыыш, ыыт, коош, өөрт, каат, чаарт, бааш, кээш, дөөш, кууш, үүп, чыык, көөш, ниирт), ынчаарга оларга чаа слогтар немежи бээрге (черле ынчангаш эгезинде өк-биле адаар үнүг ийи болгаш оон хөй-даа слогтуг сөстерни) адаттынар гайы-биле кысказадыр чаңгыс ажык үжүк-биле бижиир (аттарым, семис эттиг, оттуг, кыштаглаар, ыттарга, коштуг, орттенир, катта, баштаар, кештиг, дөшке, куштар, уптээр, көжер, ирттер).

Өк-биле адаар ажык үннерлиг муң-муң сөстерниң иштинден каш-ла сөстү кадыг демдек кирип бижииринниң боттуг үндезини шынап-ла чок, чүгле бергедээшкин болдуруп турар.

2. Сөс эгезинге кирген дүлейзимээр (п), (т) деп үннерни б, д-биле эвес, п, т деп үжүктер-биле бижиир (чижээлээрге, бар, бедик, бүрү, даң, дериг, дөргүн чижектиг сөстерни пар, педик, пүрү, таң, териг, төргүн кылдыр бижиири чугула), чүге дээрге ук үннер ыткыр эвес, дүлей үннер боор турар, орус дылда, чижээлээрге, парта, порошок, пилот, том, термин, тыва чижектиг сөстерниң эгезинде (п) болгаш (т) деп үннер-биле дөмей. Ол хамаанчок орус дылдан үлегерлеп алган сөстерниң эгезинде ыткыр (б), (д) деп үннерни безин тывалар (п), (т) деп дүлейзимээр үннер-биле солуй адаар болгай. Орустап (база), (директор) деп адаар болза, ёзулуг тывалап адаары (па:за), (тире:ктор) кылдыр дыңналыр). Ынчалза-даа ол ышкаш сөстерни орус дылда бижип турарын өскерткен ажыы чок, адаары өске-даа болза бижиири орузу-биле хевээр арттырар.

3. Амгы тыва орфографияда я, е, ё, ю деп үжүктерни хереглээри дыка берге боор турар. Чижээлээрге, **көпеэзм** деп сөстү бижидерге студентилер безин чадажы бээр. Сөс эгезинге ол үжүктерни хереглээр чуруму черле ажырбас, а сөс иштинге (йа), (йе), (йо), (йу), (йа:), (йе:), (йо:), (йу:) деп үн каттыжыышкыннарын үстүнде үжүктерни ажыглап бижиири аажок нарын боор турар. Ынчангаш бо айтырыгны кичээнгейлиг көргеш, көргенивис үн каттыжыышкыннарын бижиирип бөдүүнчүдерин өөренип көөрү чугула. Бо дээрге тыва орфографияның эң берге дүрүмнериниң бирээзи болур.

4. Моон мурнунда-даа чугаалап турган болгай бис, **биле** деп сөстү бирде дефистеп, бирде аңгылап бижип турары база-ла будулгаазын үндүрүп турар. Ынчангаш ону бүгү-ле таварылгаларда дефис чокка аңгы бижиир болза кандыг-даа багай чүве чок, харын-даа орфография чиигээр, экижиир деп бүзүреп турар бис.

5. «Тыва дылдың орфографтыг словарын» (1967) көөрге, чамдык сөстерни бижиирин чурумчутканы чок-ла болза кандыг-бир ниити дүрүмге таарышпас, чок-ла болза боттуг үндезини чок болгулаар. Чижээ: **даан** деп артынчыны аңгы бижиир ниити дүрүм турда-ла **(бар даан, кир даан)**, бир черде **денаан** деп каан (ар 89). Дүрүм ёзугаар **де даан** дээр ужурлуг.

Оон ыңай фонетика талазы-биле тудушпаан, шуут-ла тускай сөстер кылдыр адаттынар **бир-тээ, хей-аът, даг-дүгү, даякады** чижектиг быжыг каттыжыышкыннарны дефистеп бижиирин чурумчутканында боттуг үндезини чок деп бодап турар бис. Оларны **эр хей** деп каттыжыышкын дег аңгы бижиири чугула.

Бот деп сөстү өске сөстер-биле дефистеп бижиирин чурумчутканында база фонетиктиг үндезини чок. Бодап-даа көөрге, **бот кижи** деп аңгы бижиири чоп, ынчаарга **бот-кижизидилге, бот-кичээл, бот-өнчү** деп дефистеп бижииркиниң барымдаазы билдинмес.

Орфография дугайты чамдык айтырыглар талазы-биле бодалдарывыс мындыг.

Бижимел чугааның бир чугула кезээ—потазы—бижик демдектери болгай. Бижик демдектерин салырының дүрүмнери—пунктуация шагда-ла парлаттынган. Ам ону кижи кайын-даа тыппас. Ону парлап үндүрерин практика шагда-ла негей берген, ынчалза-даа амдаа катап үнмээн. Бис бодаарывыска, тыва пунктуацияның үндезиннери быжыг. Ынчалза-даа ооң дүрүмнерин улам чедингир кылдыр сайзырадыры чугула апарган, чүге дээрге чамдык дүрүмнер нарынзымаар. Бир чамдык дүрүмнер орус дылдың пунктуациязы-биле чүүлдеш эвес. Өөреникчилерниң, студентилерниң бижимел ажылдарынга кылыптар чазыгларының хөй кезин, чамдыкта дөгерези-даа бижик демдектеринге хамааржып турары анаа эвес. Ылаңгыя биче секти ажыглаарында, причастиелиг, деепричастиелиг бөлүглелдерни, нарын домактарны, дорт чугаалыг домактарны бижиирде частырыглар үнүп турар. Причастие болгаш деепричастие-биле илереттинген бөдүүн кежигүннерни бөлүглелдер-биле будаалаш, биче сек-биле аңгылаар чорук бо-ла таваржыр. Пунктуацияны катап үндүрерде бо айтырыгларны элээн хандыр көөрүн сүмелеп тур бис.

Бижик дугайында, ооң орфографиязының болгаш пунктуациязының дугайында айтырыг ниитилел ужур-дузалыг. Ынчангаш ону шиитпирлээрде кончуг кичээнгейлиг, оваарымчалыг болур ужурлуг. Өске эштер ышкаш, автор үстүнде саналдарны тыва орфография болгаш пунктуацияны улам экижидеринге дөгүм болзун деп бодааш чугаалаан.

Ш. САТ,

филология эртемнериниң доктору.

Спорт

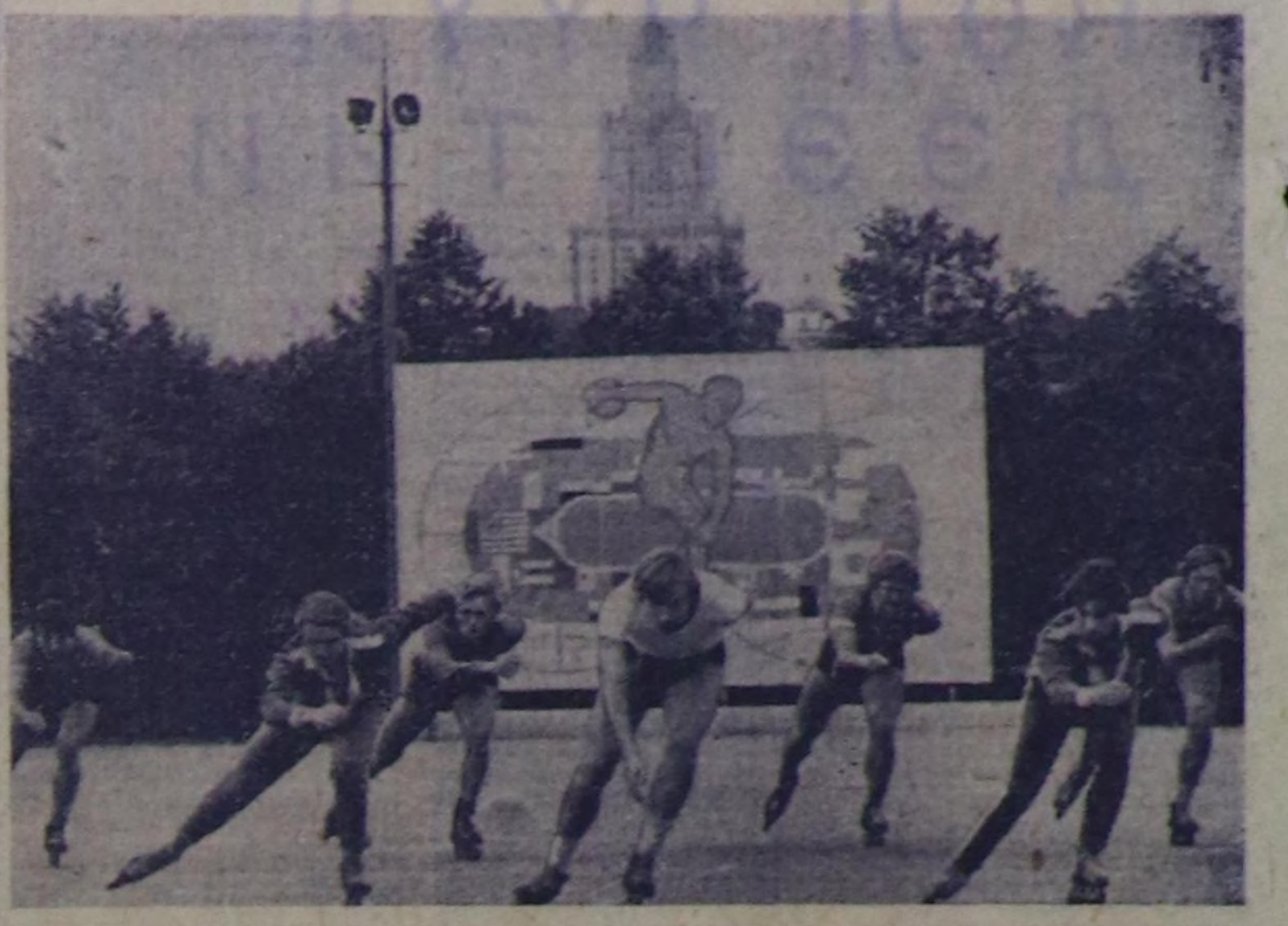

МОСКВА. Кышка чедир ам-даа ырак, ынчалза-даа найысылалдың конькижилери ургүлчүнүң тренировкаларын эгелей бергеннер. Оларның мурнунда солун спортчу сезон.

ЧУРУКТА: Лужникиде Москваның конькижилериниң тренировказы.
В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ болгаш А. ЯКОВЛЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче чаар. Янзы-бүрү угланыышкыныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 10—15, өске арткан черлерге 17—22 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, биче чаар. Янзы-бүрү угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 17—19 градус чылыыр.

«СИБИРЬНИҢ» УДУГЛАРЫ

Новосибирскиниң «Сибирь» командазының хоккейстери элээн үеде ойнавайн турган, катап дээди лигаже ээп келген. Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң үжеенги чемпионадында команда ойнап турар. ССРЭ-ниң чемпиону найысылалдың ЦСКА командазын уткаш ол ийи санны алган. Эртен воскресеньеде Новосибирскиге «Спартак» командазын 6:5 санга тиилээн. Оюннуң орту үезинде спартакчылар «Сибирь» командазындан үш сан ажыг турган, ынчангаш удуп алырывыс ол деп бодааннар чадавас. Сибирьжилер инициативаны алгаш, беш минута дургузунда дөрт шайбаны киирген. Оюннуң үшкү ээлчээниң эгезинде сан деңн болу берген. Маргылдааның төнчүзүнге чедир он минута арткан турда, аныяк хоккейст Коновалов сөөлгү удуг шайбазын киирген.

Шайбаны киргеннер: «Сибирь» командазындан Углов 2, Небольсин, Митраков, Тюриков, Коновалов, «Спартактан» Крылов 2, Коротков, Костылев, Федин.

«Химик» командазы бодунуң шөлүнге найысылалдың «Динамо» командазынга 1:4 санга уттурган. Аалчылар эки ойнаан.

Челябинскиге «Трактор» командазы ЦСКА-ның хоккейстериниң күчүлүг халдаашкыннарынга удур харыы берип шыдавайн 0:6 санга уттурган.

Алды-алды саннарлыг ЦСКА, Москваның «Динамо» командалары турнир таблицазын баштап турар. Үшкү черле беш санныг «Спартак» командазы чоруп орар.

(СЭТА-ның корр.).

«СПОРТЛОТО» ТИРАЖЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Москвага сентябрь 10-да болуп эрткен «Спортлото» болгаш «Спортлото 2»-ниң 34-кү тиражының түңнелдерин Спортлотонуң кол эргелели үндүрген.

«СПОРТЛОТО»: алды номерни кым-даа тыппаан; беш номерни тыпканнар 4.150 рубльди (61 карточка) ойнап алган; дөрт номерни тыпканнар — 83 рубльди (3.836 карточка); үш номерни тыпканнар — 3 рубльди (88.334 карточка) алыр.

«СПОРТЛОТО-2»: алды номерни база кым-даа тыппаан; беш номерни тыпканнар 3.777 рубльди (27 карточка) ойнап алган; дөрт номерни тыпканнар — 68 рубльди (1.833 карточка); үш номерни тыпканнар — 3 рубльди (36.102 карточка) алыр.

Ойнаашкыннарны сентябрь 21-ден октябрь 21-ге чедир төлеп бээр.

(СЭТА).

МЕДЭЭЛЕР

Суггарылга шөлү калбарган

«Тыва суг-тудуг» трестиң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың доозукчу чылының эрткен айларында республиканың ажыл-агыйларынга 600 гектар хире культурлуг одарларны сугжуткан, 300 га шыкты кургаткан, 670 гектар шөлдүң суггарылга системаларын эде кылып берген.

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозта Шуйнуң суггарылга системазын чоокта чаа ажыглалда киирген. Ынчангаш республиканың суггарылга шөлү 654 гектарга калбарган.

Буганың унун болгаш ыңайбээр суг чаяр черлерин бетоннап кылган. Суггарылга системазын тударынга беш чүс муң хире рубльди чарыгдаан.

Суггарылга системазын төлевилээринге болгаш тударынга Совет Эвилелиниң улустарының дыка хөй национальдарының төлээлери киришкен. Москваның экспедициязы, «Росгипроводхоз» институдунуң ажылдакчылары, Куйбышевтиң дээди өөредилге черлериниң студентилери ажылдап, улуг үлени бүдүргеннер.

Бистиң корр.

ӨӨРЕНИРИНГЕ БЕЛЕН

Тыва АССР-ниң хамааты камгалалының республика болгаш хоорай курстарының башкылары база бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлери чурттакчы чонну хамааты камгалалының талазы-биле чаа өөредилге чылында өөредириниң белеткел ажылдарын чорудуп турар. Бо хүннерде курстарның кичээлдээр класстарының шалаларын, сандайларын, эжиктерин, соңга чаактарын, ханаларын, дээвирлерин өң кирр чараштыр дозулап будуп доосқан.

Хоорайның чамдык чурттакчы чонун, школачыларны, бүдүрүлге ажылчыннарын хамааты камгалалының 20 шактыг программазын өөредиринге тускай өөредилге пунктузун кылган, ол эргежок чугула көргүзүг материалдары-биле дериттинген. Өөредилге фильмнерин, диафильмнерни доктаамал көргүзүп турар кылдыр чиңге пленкаларга таарыштыр кылган кино аппарадын ында тургускан. Практиктиг кичээлдер эрттиреринге ажыглаар противогаз, респиратор, хөвең-марля шарыглар, резин сапогтар, плащтар, үктар, фартуктар, эмчиниң баштайгы дузазын чедиреринге хереглээр аптечкалар болгаш өске-даа көргүзүг материалдары бар.

Чаа өөредилге чылынга белеткел ажылдарынга бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлери С. Чадамба, Л. Сыренов, лаборант Г. Кириллова олар идепкейлиг ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп, мактадып турарлар. Амгы үеде өөредилге курстары болгаш пункт дыңнакчыларны хүлээп алырынга белен.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

СОВХОЗТА ЧАА ТЕЛЕФОН

Республиканың бүдүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң септелге-тудуг эргелелиниң коллективи Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхозта 50 номерлиг автоматтыг телефон станциязын ажыглалда киирген. Автоматтыг телефон станциязын совхозтуң салбырларында болгаш өске-даа бүдүрүлгелеринде кошкан. Ол ажыл-агыйны удуртурун дыка чиигедир.

Ш. ОЧУР.

СОНУУРГАКТАРГА

ЭЛЕКТРОЛАМПА-БАРОМЕТР

Кыппас апарган электри лампочказын октаваңар—деп, Хабаровскиде инженер П. Строкач чагып турар. Ол анаа лампочканы тергиин эки барометр кылдыр кылып алган. Лампочканың патронче ээрип киирер ужун ийи-үш миллиметр диаметрлиг кылдыр өрүмнеп үттээш, лампочка ортуже сугну куткаш, бажыңның соңгу чүкче талазында соңгазының рамаларының аразынга азып каар. Ол ындыг нарын эвес херексел агаарның канчаар өскерлирин эндевес. Лампочканың иштики ханалары дески туманналы берзе — даарта чаашкын чок, дески туманныг болур. Ханаларында үстүнден куду бичии шалың-дамдылар кылаңайнып көстүп келзе—ол дээрге бүргеп, аязып турарының демдээ-дир. Үстүнден куду улуг дамдылар мөндүңейнип турар апарза—диңмирээшкиниг суггур чаашкын болурун манаар силер.

Электролампадан кылган ындыг барометр агаарны ийи хонук бурунгаар айтып шыдаар.

— Анаа ёзулуг барометрни садып ап болбайн аан. Ынчалза-даа мээң бо барометрим оон артык солун болдур ийин. Мен мону он беш чыл дургузунда эдилеп келдим, чаңгыс-даа катап частырыг черле болбаан—деп, П. Строкач чугаалап турар.

Инженерниң өңнүктери балыктаар азы мөөгү чыыр дээнде, эпти-ле телефоннаар.

— Барометр чүнү айтып тур?

Строкач соңгазынга чеде бергеш, көөрге, лампочканың ханалары мырыңай кургаг.

— Аяс-тыр. Чоруп болур силер!

В. ГРИГОРЬЕВ,
(СЭТА-ның корр.)

Хабаровск.

ЧЕЧЕН-ИНГУШЕТИЯДАН ТЫВЫЛГАН

Эргижирээн демир көрүнчүк, кааcтап кылган мөңгүн флакончик — эрте-бурун шагның чараш кызының эдилеп чораан хер-херекселдери, оларны археологтар Чечен-Ингушетияның дагларынга чер казып тургаш, тыпкан.

VII—XII вектерниң ол солун коллекциязы амгы бо сезонда тывылган. Осетиннерниң өгбелерниң—алан аймактың хөөрү Чечен-Ингуш АССР-ден эң баштай тывылган. Ол улустуң чурттап чораан девисказри Дагестандан Кубаньга чедир чаптыла берген. Өске черлерден аңаа эккелген дыка хөй эдилел-херекселдерни тыпкан. Оларның аразында—малгаш савалар, шил, янзы-бүрү боочепсек, эмгежок хөй каасталгалар бар. Бо бүгү ол эрте бурунгу улустуң ырак болгаш чоок кожалары-биле культура база садыг харылзаалыг турганының дугайын херечилеп турар.

Г. НАСОНОВ,
(СЭТА-ның корр.)

Грозный.

«ПЕТРНУҢ ДЕСАНТЫЗЫ» ЛИЕЛУПЕНИҢ ЭРИИНДЕ

Терең суглуг Лиелупениң эриинде балды, хирээ даажы дыңналып турар. Ында Петрнуң судно кылыр черинде Россияның флоду тургустунуп турар. Элээн каш каас чараш корабльдер эжиндирип эгелээн. Стол артында үш булуңнуг бөрттүг вельможалар болгаш хеден хөйлеңниг оолдар «тырттырыңар» деп командыны манап олурарлар.

Петр үезиниң десантызын «Мосфильмниң» режиссеру Александр Митта Юрмалаже чоруткан. Ында «Ибрагим—Улуг Петрнуң араvы» деп кинофильмни тырттырып турар.

Лиелупениң аксында Латвияның «Узвара» деп балык тудар колхозу бар, ол ам «кинога тырттырар мергежилдиг» база чедип алган. Ооң ажылдакчылары «Тиль Уленшпигель дугайында легенда» деп фильмни тырттырарынга херек корабльдерни тудуп доосқаш, ам Петрнуң парусниктерин кылып эгелээн.

И. ПЛОТКЕ,
(СЭТА-ның корр.)

Рига.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 16-ДА

МОСКВАДАН

9.00—Медээлер.
9.10—«Чолаачылар». Документалдыг фильм.
9.35—«Төрээн чуртту эргип кезип». «ССРЭ-ниң бойдус курлавырлары».
10.05 «Хөглүг үннер». Өңнүг.
10.20—Волейболга эр хуузунуң делегей ужуражылгазы. ССРЭ биле Япониянын шилиндек командаларының оюну. (Херээженнер). Өңнүг.
10.50—«Ыры—75». Өңнүг.
11.15—«Биче чер». Немец-фашистиг эжелекчилерни Новороссийскиге чылча шапканының оюнга. Өңнүг.
12.10—«Чалыы назын, сеңээ!» Өңнүг.
12.45—«Чурук бүрүзүнде—хүн». Өңнүг.
13.00—Киножурнал.
13.10—«Биче чер». Немец-фашистиг эжелекчилерни Новороссийскиге чылча шапканының оюнга. Өңнүг.
14.05—«Ока чоогунга даң хаяазы». Фильм-концерт

КЫЗЫЛДАН

14.15—Уругларга фильм. «Баштайгы бастилия».

МОСКВАДАН

15.25—«Совет музыканың шылгараңгай чогаалдары». Т. Хренников. Өңнүг.
16.10—«Сургутта баштайгы поезд». Телеочерк.
16.40—Уран чүүл мастерлериниң концерти. Өңнүг.
17.30—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер.
18.15—Мультфильм.
18.25—«Ниитилел амыдыралының экраны». Дамчыдылга.
19.05—«Бистиң аалчыларывыс». Дамчыдылга.
19.35—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.40—«Омега» хевири». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 2-ги сериязы.

КЫЗЫЛДАН

20.50—Мультфильм.
21.00—«Саян дээрбээ». Телефильм.

МОСКВАДАН

21.25—«Ном делгинири». Өңнүг.
22.10—Уран чүүл мастерлериниң концерти. Өңнүг.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Г. СИРОТИННИҢ «Үш эжишки» деп фотоэтюду.

Бөгүн «Тувинская правдада»

- «Фермаларның бедик белеткели— чедиишкинниг кыштаглаашкынның магадылалы!» Бай-Тайга районунга «Тувинская правданың» үнүүшкүнүг редакциязы.
- «Үрезин бүрүзүн—шыгжамырже». «Көк-Тей» совхозтуң комбайнери М. Жарогоnуң чүүлү.
- «Дайынчы арга-шинээ чокта...» Кызыл ТЭС-тиң отчёт-соңгулдалыг партия хуралындан А. Сагалаковтуң отчёду.
- «Кол сагыш салыышкын—кадрлар». «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кадрлар килдизиниң начальниги Г. Жуковскаяның чүүлү.
- «Чүрек соп турда». Каа-Хем кожууннуң Совет күүскомунуң даргазы Н. Кононенконуң дугайында Д. Чилымның чурумалы.
- Чурт иштиниң, даштыкының, спорт информациялары.

1976 чылдың солуннарынга болгаш журналдарынга чагыдылга чоруп тур.

«Ш Ы Н»

СОЛУННУ ЧАГЫДЫП АЛЫҢАР!

Чагыдылганың чылда өртээ 6 рубль.

ЧАГЫДЫЛГАНЫ «Союзпечать» чери, харылзаа салбырлары, колхоз, совхозтарда, албан организация, бүдүрүлге черлеринде хөй-нииги тарадыкчылар болгаш почтачылар хүлээп ап турар.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Кол хүн» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вероника ээп келген» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, «Байыр-биле, артист» 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бобби» (1-ги, 2-ги сериялары) 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шортанның айыткалы-биле» 15.00, «Күзээр болгаш чурттаар» 16.50, 19.50 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ·
Индекс 667000
Кызыл. Шетинкин-Бравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчызынын 35-24, пропаганда килдизинин 31-75, харысалгалыг секретарьнын 23-54, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, кедээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, корректорларнын 27-41, бухгалтерияның 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 15877. ЧАГЫГ № 224.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Бравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00913.